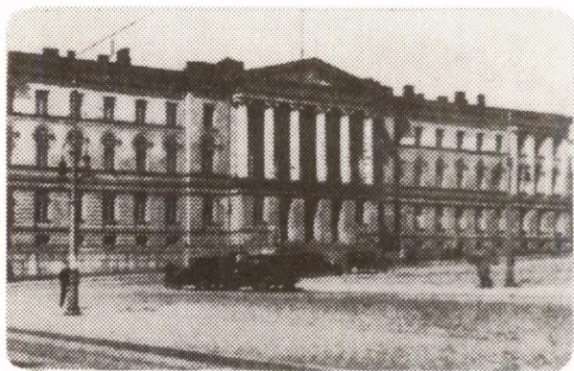

HY

TL

HELSINGI ÜLIKOO 350
HELSINGIN YLIOPISTO 350

TARTON YLIOPISTO

HELSINGIN YLIOPISTO

HELSINGIN YLIOPISTO 350

Symposiumin esitelmät

Tartto 1990

TARTU ÜLIKOOL

HELSINGI ÜLIKOOL

HELSINGI ÜLIKOOL 350

Sümposioni ettekanded

Tartu 1990

HELSINGIN YLIOPISTO 350

Jüri Kärner

(Tartto)

Tosiasia, että maailmassa on olemassa isot ja pienet kansat, mutta ei ole isoja eikä pieniä kulttuureja, on tullut aktuaaliksi varsinkin nykyään. Koko Eurooppa on kulkemassa integraation tietä, silmiemme edessä sortuvat muurit, kansat heittävät itseltään totalitaari-ideologian ikeen, pyrkien kohti yhteistyötä ja humanismia. Juuri tältä taustalta voimme puhua yliopistojen roolin jälleensyntymisestä uudistuvassa Euroopassa. "Eurooppa on sopusointua eikä samaa sointua", on aikoinaan sanonut Goethe. Oikeastaan tämä mietelause pitää samanarvoisesti paikkansa sekä yliopistoihin nähden yleensä että yksinäisyliopistoonkin. Yliopisto, universitas, rakenteineen ikäänkuin jäljentää maailman rakennetta, se on aivan kuin pienoismalli mistä tahansa suuremmasta elioikunnasta. Muuttuvuus, jatkuvuus ja toistuvuus ovat samalla tavalla ominaiset sekä yliopistolle että luonnolle. Sen takia universitas-idea onkin pysynyt elossa kauemmin kuin mikä tahansa ideologinen tai poliittinen oppi.

Tavallaan yliopisto on ikään kuin pieni tasavalta, yhteiskunnan perusteella järjestäytynyt valtio. Vertikaalirakenteiltaan yliopisto tosiaankin muistuttaa valtiollista järjestöä, jonka yhteyteen kuuluu erottamattomasti sopiva annos hierarkiaa ja konservatismia. Yliopisto on vertikaalirakenteiltaan vapaan yhteiskunnan konsentroitunut kuvastus: ilman eri persoonallisuuksien oma-aloitteisuutta se olisi kehityskyvytön, ilman samojen persoonallisuuksien liittymistä laitoksiin, seuroihin, yhdistyksiin, tutkimusprojekteihin raukeaisi sen tärkein tavoite tieteellisen totuuden järjestönä. Totuus alkaa kaksin.

Kahdennenkymmenennen vuosisadan oloissa äidinkielineen akateeminen sivistys kuuluu elimellisenä osana pienten kansojen kansalliskulttuuriin. Sen olemassaolo on ollut niille itesäilytyksen ja kehityksen välttämättömänä edellytyksenä. Kansa, joka on pystynyt luomaan demokraattisen yhteiskunnan ennen valtiollista itsenäisyyttä, osaa pitää arvossa myös älymystöään ja akateemista sivistystään. Suomen kansa kuuluu juuri sellaisten Euroopan kansojen joukkoon. Kansa, joka tasavallassaan osaa ottaa varteen myös historian edel-

lisinä ajanjaksoina luodut instituutiot, osoittaa sillä kunnioitustaan jatkuvuudelle. Yhdistämällä yleisinhimillisen kansalliseen on Suomen kansa osoittanut, että se ansaitsee yliopistonsa.

Vain omalaatuisuudella eikä samankaltaisuudella saa kansalliskulttuuri itselleen oikeutuksensa maailmankulttuurissa. Vain kosketukset eikä sulkeutuminen itseensä luovat perustan vastavuoroiselle rikastuttamiselle sekä itsensä uniikkiolemuksensa tajuamiselle. Otollisin maaperä tämmöisten käsitysten levikille on juuri vapaa yliopisto, joka kytkee menneisyyden ja tulevaisuuden toisiinsa, johdattaa yhteen liikemiehen ja aatemaailman edustajan, toimekkään teknokraatin ja distanssoituneen intellektuellin, liittää yksilön ja laajan maailman. Kaikkia tänne kokoontuneita ja koko Suomen akateemista sivistyneistöä tervehtien toivon sydämestäni hedelmällisen yhteistyömme jatkuvan. Suomalaiselle alma materille paljon onnea vanhemmalta sisareltaan Eestistä.

Vivat, crescat, floreat Universitas Helsingiensis!

Eläköön, kasvakoon, kukoistakoon heimoveljiemme Helsingin yliopisto!

AVAJAISSANAT

Päiviö Tommila

(Helsinki)

Rector Magnifice! Kunnioitetut naiset ja herrat!

Meillä on suuri ilo tuoda teille tervehdys Helsingin yliopistolta, joka tänä vuonna 1990 viettää 350. vuosipäiväänsä. Helsingin yliopisto aloitti toimintansa 1640 Turussa, joka oli Suomen vanha pääkaupunki Ruotsin aikana. Turun suuren tulipalon jälkeen yliopisto siirrettiin 1828 Helsinkiin. Sen uusi päärakennus valmistui 1832, arkkitehtinä oli C.L.Engel, joka oli saksalainen mutta eli useita vuosikymmeniä Suomessa. Tarton yliopiston päärakennus oli samansukuista uusklassista tyyliä. Näemme nämä kummatkin päärakennukset kuvattuina näyttelyluettelon kannessa.

Helsingin yliopistossa on tällä hetkellä noin 28.000 ylioppilasta ja 3.000 opettajaa. Yliopisto on Suomen suurin ja sillä on tiiviit yhteydet ulkomaalaisten yliopistojen kanssa. Tarton ja Helsingin yliopistojen välillä on yhteistyösopimus, ja tällä hetkellä Helsingin yliopistossa opiskelee 13 ylioppilasta Tartosta; Tarton yliopistossa opiskelee useita suomalaisia.

Palaan ajassa taaksepäin. Suomalaisilla on pitkä traditio ulkomailla opiskelemisessa. Vanhin tunnettu yliopisto, missä suomalaisia tapaamme on Pariisi ja vuosi on 1313. Kaksi suomalaista on ollut jopa rehtoreina Pariisissa. Myös maailman vanhimmassa yliopistossa Bolognassa kävi joitakin suomalaisia. Yliopistolaitoksen laajentuesssa Euroopassa maantieteellisesti lähempänä olevat Saksan yliopistot tulivat tärkeiksi, etenkin Lutherin Wittenberg 1500-luvulla.

Uppsalaan perustettiin oma yliopisto 1477, mutta se oli 1500-luvulla pitkään perustimatta ja aloitti tuon sataluvun lopulla uuden uran. Ruotsin suurvalta-aika tarvitsi virkamiehiä, ja tämä oli yksi taustatekijä uusien yliopistojen perustamiselle. Tartto sai yliopiston 1632, Turku 1640, Lund 1668, ja 1648 Ruotsi sai Pommorin mukana Greifswaldin keskiaikaisen yliopiston. Suomalaisia tapaamme 1600-luvulla opiskelemissa myös Tartossa.

Kuten olen näyttelyluettelossa olevassa artikkelissani esittänyt,

Viron ja Suomen kulttuurisuhteet solmiutuivat 1800-luvulla kansallisten liikkeiden merkeissä. Monet siteet katkesivat toisen maailmansodan jälkeen, ja vaikka eräillä aloilla, kuten esimerkiksi historiantutkimuksessa yhteistoiminta pääsi jo 1960-luvulla uudelleen alkamaan, vilkkaammalle yhteistoiminnalle on aika tullut suotuisammaksi vasta parina viimeksi kuluneena vuonna. On tärkeätä etsiä kosketuskohtia aikaisemmilta ajoilta, löydettävä tradition langat ja solmittava ne. Siksi nyt pidettävä seminaari ja pian avattava näyttely ovat tärkeitä. Suomalais-virolaisia kulttuurisuhteita tulisi ryhtyä tutkimaan yhteisvoimin ja yhteisprojektin puitteissa perusteellisesti. Ehkä nyt syntyy alkua tällaiselle hankkeelle.

VIROLAISIA OPISKELIJOITA HELSINGIN YLIOPISTOSSA JA SUOMALAISIA PROFESSOREITA TARTON YLIOPISTOSSA

Seppo Zetterberg
(Helsinki)

Parin viime vuoden aikana, kun Virossa on alkanut uusi kansallinen herääminen, on jälleen alettu tiivistää Helsingin ja Tarton yliopistojen yhteistyötä. Eikä pelkästään Helsingin ja Tarton, vaan Suomen ja Viron kaikkien yliopistojen ja korkeakoulujen kesken on virinnyt laaja yhteistoiminta aina opiskelijavaihtoa myöten.

Toistaiseksi ei valitettavasti ole kirjoitettu kattavaa tutkimusta suomalais-virolaisesta yliopistoyhteistyöstä. Myöskään minä en tässä aio — enkä edes pysty — käsittelemään systemaattisesti Helsingin ja Tarton yliopistojen kontakteja. Täysin omavaltaisesti ja subjekttiivisen perustein haluan lähemmän tarkastelun kohteeksi nostaa vain kaksi asiaa: Helsingin yliopiston virolaisten ylioppilaiden opinahjoja 1900-luvun alussa ja suomalaisten professorien toiminnan Tarton yliopistossa 1920-luvulla.

I

Aina Tarton yliopiston perustamisesta 1632 lähtien siellä on opiskellut suomalaisia. Sekä Academia Gustavianan että Academia Gustavo-Carolinan aikana opiskelijoina oli useita satoja Suomesta tulleita. Myös 1800-luvulla Tartossa oli suomalaisia ylioppilaita, varsinkin vuosisadan alussa, jolloin heitä tuli Vanhasta-Suomesta eli Kaakkois-Suomesta, joka vuoteen 1812 asti kuului Venäjään.

Mutta tietysti myös virolaisia oli Helsingin yliopistossa. 1800- ja 1900-luvun vaihde merkitsi tärkeää lähtölaukausta, jolloin virolaisnuoria alkoi yhä enemmän siirtyä opiskelemaan Helsinkiin Keisarilliseen Aleksanterin-yliopistoon. Ja paitsi yliopiston varsinaisten opiskelijoiden joukosta löydämme virolaisia myös Helsingin yliopiston järjestämiltä kesä- tai lomakursseilta.

Ensimmäisiä näkyviä Helsingin yliopiston virolaiskasvatteja oli tietysti Viron kansallisen liikkeen kärkeen kuulunut Jakob Hurt, joka väitteli Helsingissä filosofian tohtoriksi 1886. Hurt oli siis, kuten nykyisin sanotaan, jatko-opiskelija. Perustutkinnon hän oli suorittanut jo kauan aikaisemmin Tarton yliopistossa ja vain väitteli tohtoriksi Helsingissä.

Hurtin jälkeen moni muukin virolainen suoritti tutkinnon Helsingissä. Jo heti 1890-luvun alussa Helsinkiin saapui tönissonilaisiin liberaaleihin ja Postimees-lehden piiriin lukeutuva folkloristi Oskar Kallas. Hän aloitti opintonsa Helsingissä 1892 ja väitteli filosofian tohtoriksi 1901. Oskar Kallaksen merkitys oli keskeinen, sillä paljolti juuri hänen rohkaisemanaan Helsinkiin saapui seuraavina vuosina opiskelemaan yhä suurempi virolaisten virta.

Yksi tulijoista oli niin ikään tönissonilaisten liberaalien piiriin kuuluva, mutta myöhemmin sosialismiin kääntyvä Hella Murrik, joka Suomen historiassa tunnetaan paremmin avioliiton mukanaan tuomalla nimellä Wuolijoki. Hella Murrik tuli opiskelemaan Helsingin yliopistoon 1904. Muistelmiaan hän kertoo koruttomasti saapumisestaan Helsinkiin näin:

”Eräänä aamuna syyskuun lopulla 1904 saapui Helsingin asemalle 18-vuotias virolaistyttö matkakoreineen ja vanhanaikaisine nahkakapsäkkeineen. Hänen harmaa huopahattunsa oli sidottu sinisellä harsolla leuan alta ja pieni balttilainen nahkalaukku riippui hihnassa yli olkapäätä. Tuhersi pientä syyssadetta. Tyttö seiso yksin ja hieman avuttomana asemasillalla, kunnes eräs kantaja havaitsi hänet ja vei tavarat ajuriin.”

Tästä alkoi nuoren tytön matka sananmukaisesti Suomen tulemaan historiaan. Hella Wuolijoesta tuli näkyvä näytelmäkirjailija, reipasotteinen vasemmistopoliitikko ja Suomen Yleisradion kiistelty pääjohtaja.

Hella Murrik kertoo muistelmissaan innostuneesti, millaisena Virosta tullut nuori koki keisarikunnassa Aleksanterin-yliopistossa avautuvat lähes rannattomat mahdollisuudet. Uskon, että nuoren Hella-neidin havainnot ovat yleistettävissä laajemminkin Virosta tulleisiin opiskelijoihin.

”Päätin lukea kirjallisuutta, kansanrunoutta ja historiaa”, Hella kirjoittaa. ”Nämä aineet ainakin tiesin pääaineiksi, mutta sitä paitsi tahdoin oppia kaikkea muuta, mikä minua huvitti, ja pahinta oli, että minua huvitti melkein kaikki... kävi selväksi, että mieleni teki kuunnella kaikkia professoreja, ja kovin ikävältä tuntui, että he luennoivat samanaikaisesti ja että minun siis oli valittava eräiden

välillä...”

Venäjän vuoden 1905 vallankumous lisäsi Helsinkiin tulevien virolaisten määrää. Vallankumouksen seurauksia pakoon Suomeen siirtyi nuorta radikaalia virolaisintelligentiaa. Tulijoista tärkeimpiä olivat kirjailijaryhmä Noor-Eestin keskeiset jäsenet. Ensimmäisenä nooreestiläisenä Helsinkiin saapui jo 1901 nuori Gustav Suits, joka 1905 kirjoittautui Helsingin yliopistoon. Sieltä hän valmistui filosofian kandidaatiksi 1910 ja jäi sitten Suomeen kirjastovirkailijaksi ja opettajaksi aina vuoteen 1918 saakka.

Syksyllä 1905 Suomeen saapui Villem Grünthal(-Ridala), joka valmistui Helsingin yliopistosta 1909 ja toimi sittemmin pitkään saman yliopiston viron kielen lehtorina. Vuoden 1905 lopussa Suomeen saapui niin ikään Noor-Eestin ydinryhmään kuuluva Johannes Aavik, joka valmistui Helsingin yliopistosta 1910. Ja vihdoinkin syksyllä 1906 Suomeen tuli Friedebert Tuglas. Näin ollen merkittävän, Viroa kohti Eurooppaa vievän Noor-Eestin koko johtoryhmä oli Suomessa ja vielä suurelta osin opiskeli Helsingin yliopistossa.

Muistelmissaan Tuglas kuvaa osuvasti Helsingin yliopistossa opiskelevien virolaisten toiveita: “Sisäisenä kannustimenaan heillä... oli pyrkimys omaksua jotain kotimaassa vallitsevista sivistyspyrkimyksistä poikkeavaa. Ennen pitkää oli löydettävä jotain omaa ja uutta, oli päästävä irti tsaarinvenäläisyyden sävyttämästä balttilaisesta nurkkakuntaisuudesta. Siihen Suomen henkinen ilmapiiri oli sopiva.”

Friedebert Tuglas oli jo puhdasverinen poliittinen pakolainen, ei Suomeen opiskelemaan tullut. Ja aiheestamme hieman syrjään siirtyen rohkenen palauttaa arvoisien kuulijoiden mieliin, että Tuglas ei suinkaan jäänyt ainoaksi Virosta tulleeaksi poliittiseksi pakolaiseksi. Suomesta löysi turvapaikan mm. radikaalin Teataja-lehden toimittaja, myöhempi moninkertainen riigivanem Konstantin Päts, näkyvä sosiaalidemokraatti Mihkel Martna, sosialistit Karl ja Gotlieb Ast, myöhemmät riigivanemat Otto Strandman ja Jaan Teemant sekä sanomalehtimies ja kirjailija Eduard Vilde. Lisäksi Helsingissä oleskeli vuosisadan alussa monia virolaisia taiteilijoita, kuten Nikolai Triik, Konrad Mägi ja Aleksander Tassa.

Tsaarinvallan parin viimeisen vuosikymmenen aikana Helsingin yliopistossa opiskeli siis näkyvä joukko virolaisen älymystön ensirivin edustajia. Mutta kun samalla Suomeen virtasi kasvava joukko myös virolaisia poliittisia pakolaisia, Helsinkiin syntyi ainutlaatuinen virolais yhteisö. Niin suurta ja varsinkaan merkittävää virolaiskoloniaa Helsingissä tai Suomessa ei ole ollut aikaisemmin eikä myöhemmin.

Toimintansa tueksi virolaiset perustivat useitakin yhdistyksiä. Jo 1903 syntyi Helsingi Eesti Heategev Selts, nimeltään vaaraton, mutta toiminnaltaan ja luonteeltaan voimakkaasti poliittinen keskus. Hella Wuolijoen mukaan seura "edusti koko vallankumouksellisen Viron kaikkia vivahteita."

Heategev Seltsin rinnalle Kaarle Krohn ja Gustav Suits perustivat 1906 Suomalais-Virolaisen liiton, jonka johtokuntaan kuuluivat myös mm. Hella Murrik, Villem Grünthal(-Ridala) ja Lauri Kettunen. Liitto oli luonteeltaan korostetun akateeminen.

Mutta virolaisella sivistyneistöllä oli Helsingissä vielä kolmaskin tärkeä kokoontumispaikka: Yliopiston kirjaston venäläinen osasto. Sinne tuli kaikki Venäjällä painettu kirjallisuus ja runsaasti sanomalehtiä, joten siellä saattoi seurata kiinteästi keisarikunnan tapahtumia. Venäläisen kirjaston lukusalissa virolaiset opiskelijat ja pakolaiset saattoivat kokoontua ja paitsi lukea kirjallisuutta myös keskustella kotimaansa ajankohtaisista asioista. Kirjastonhoitaja Vladimir Smirnov oli paitsi August Strindbergin vävy myös aktiivinen bolševikki.

Mielestäni ei voi kylliksi alleviivata, miten tärkeätä myöhempien suhteiden kannalta oli, että itsenäisen Viron monet älymystön jäsenet ja keskeiset poliitikot olivat viettäneet vuosisadan alkupuolella useita vuosia Suomessa joko Helsingin yliopiston opiskelijoina tai poliittisina pakolaisina.

II

Mutta siirtykäämme sitten tarkastelemaan sitä suoranaista professori-invaasiota, joka Suomesta suuntautui Tarton yliopistoon heti sen jälkeen, kun se oli 1919 aloittanut toimintansa virolaisena yliopistona.

Suomi ei ollut suinkaan ainoa maa, josta professoreita pestattiin Tarton yliopistoon, mutta suomalaisten professoreiden määrä oli sangen suuri. 1920-luvulla Tarton yliopistossa toimivat A.R.Cederberg, Lauri Kettunen, J.G.Granö, A.M.Tallgren, Kaarlo Teräsvuori, Kalle Väisälä, Yrjö Kauko ja Eino Kuusi, eikä unohtaa sovi myöskään etnografi Ilmari Mannista.

Keskityn seuraavassa lähemmin kolmeen — Cederbergiin, Manniseen ja Tallgreniin —, mutta esittelen lyhyesti myös muutkin, paitsi Kettusen ja Granön, joista on erilliset esitelmät.

Heti vuonna 1919 Tarton yliopiston toiseksi matematiikan professoriksi kutsuttiin vasta 26-vuotias Kalle Väisälä. Maineikkaaseen Väisälän veljeskolmikkoon kuulunut Kalle Väisälä oli väitellyt tohto-

riksi Helsingin yliopistossa 1916 ja nimitetty sitten saman yliopiston dosentiksi. Väisälä toimi Tartossa professorina kolme vuotta eli vuoteen 1922, jolloin hänet kutsuttiin Turun yliopiston professoriksi. Tartossa Väisälä luennoi algebran ja matemaattisen analyysin kursseja.

Kaarlo Teräsvuori puolestaan nimitettiin 1920 Tarttoon kasvinviljelyn professoriksi. Hän toimi virassa vain kaksi vuotta, mutta sinä aikana hän mm. ennätti perustaa Tarttoon kasvibiologisen koelaitoksen. Teräsvuori toimi sittemmin pitkään Helsingin yliopiston professorina.

Eino Kuusi toimi Tarton yliopistossa käytännöllisen kansantaloustieteen (praktiline poliitökonoomia) professorina 1928–1931. Eino Kuusi oli tunnetun estofilin A.A.Granfeltin poika ja hän oli mm. 1922 ollut Suomen hallituksen jäsenenä sosiaaliministerinä. Myöhemmin 1930-luvulla Kuusi toimi mm. Yhteiskunnallisen korkeakoulun rehtorina. Vaikka Kuusi toimikin Tarton professorina vain kolme vuotta, hänen merkityksensä Viron kansantaloustieteellisen opetuksen ja tutkimuksen kehittäjänä oli merkittävä. Hän oli myös Akadeemilise Majandusteaduse Seltsin esimies ja kunniajäsen.

Tohtori Yrjö Kauko nimitettiin 1922 Tarton yliopiston epäorgaanisten aineiden teknologian professoriksi. Hän oli aktiivinen opettaja, jonka intensiiviset seminaariharjoitukset olivat kuuluisia. Kauko halusi tutustuttaa opiskelijansa myös käytännön elämään, teollisuuteen, ja siksi hän järjesti säännöllisiä tutustumismatkoja Suomen teollisuuslaitoksiin. Kauko erosi Tarton yliopistosta 1925.

Kaikkein suurimman panoksen suomalaiset antoivat arkeologian, etnografian ja historian alalla.

Kun Virosta ei löytynyt omasta takaa kompetenttia arkeologian opetuksen ja tutkimuksen käynnistäjää, Viron ja Pohjoismaiden arkeologian professoriksi kutsuttiin Suomesta 1920 Aarne Mikael Tallgren. Vaikka hän toimikin professorina vain kolme vuotta, hänen työnsä oli uranuurtava. Hän perusti yliopistoon 1921 arkeologian kabinetin ja käynnisti varsinaisen arkeologisen tutkimustyön Virossa. Tallgren perusti myös yliopistoon arkeologisen museon, johon koottiin mm. Opetatud Eesti Seltsin ja Eesti Rahva Muuseumin arkeologiset kokoelmat ja arkeologinen kirjallisuus. Tallgren julkaisi myös vuosina 1922–1925 kaksiosaisen teoksen "Zur Archäologie Eestis".

Tarton jälkeen Tallgren teki varsinaisen elämäntyönsä Helsingin yliopiston professorina.

Ilmari Manninen on jättänyt Viron etnografian tutkimukseen

legendaarisen maineen. Yliopisto päätti 1921 perustaa etnografian dosentuurin (professuuri perustettiin vasta paljon myöhemmin) ja tässä tärkeässä tehtävässä Manninen toimi vuosina 1924–1928. Mutta Manninen ei ollut vain käynnistämässä etnografian akateemista opetusta itsenäisessä Virossa, vaan hän teki myös merkittävän päivätyön Eesti Rahva Muuseumin johtajana. Siihen hänet oli nimitetty jo 1922 eli samana vuonna kuin Eesti Rahva Muuseum sai kotipaikakseen legendaarisen Raadi lossin.

Ilmari Manninen perusti Viroon etnografian tutkimuksen koulukunnan ja hänen aikanaan Eesti Rahva Muuseumista tuli korkeatasoinen tieteellinen keskus, jonka harjoittamalla tutkimus- ja kenttätöyllä oli tärkeä merkitys Viron kansan identiteetin luomisessa. Manninen julkaisi myös urauurtavia tutkimuksia Viron etnografiasta, kuten "Eesti rahvariiete ajalugu" ja kaksiosaisen "Die Sachkultur Estlands".

Mannisen kausi Viron etnografisen tutkimuksen käynnistäjänä kesti kuusi vuotta, vuoteen 1928. Mutta hänen maineensa näyttää elävän täällä Emajoen kaltaalla vielä tänäkin päivänä.

Tärkeä merkitys virolaisen identiteetin rakentamiselle itsenäisessä Virossa oli tietysti historian tutkimuksella. Vasta vuodesta 1919 lähtien oli Tartossa mahdollista alkaa harjoittaa korkeatasoista kansallista historian tutkimusta. Sen käynnistäjäksi ja yliopiston Viron ja Pohjoismaiden historian professoriksi kutsuttiin heti 1919 Helsingin yliopiston dosentti Arno Rafael Cederberg.

Historiansemaarissaan Cederberg kasvatti historioitsijapolven, joka ei noussut pelkästään virolaisen historian tutkimuksen huijulle, vaan jopa maailmanmaineeseen. Ei tarvitse mainita muuta kuin sellaisia nimiä kuin Hans Kruus, Georg von Rauch, Otto Liiv, Arnold Soom, Arved von Taube jne.

Paitsi itsenäisen Viron nuoren historioitsijapolven kasvattajana Cederbergin merkitys oli tärkeä myös Akadeemilise Ajaloo Seltsin perustajana. Seura perustettiin keväällä 1920 ja sääntöjen mukaan sen tuli edistää kiinnostusta historiaan ja kannustaa opiskelijoita historian tutkimukseen. Seuran perustavassa kokouksessa pitämässään puheessa professori Cederberg sanoi mm: "Historioitsijan tärkein päämäärä on totuus, jonka hyväksi hänen on uhrattava kaikki muu."

Cederberg oli myös perustamassa Viroon historiallista aikauskirjaa, Ajalooline Ajakiri, joka alkoi ilmestyä 1922. Ajaloo Seltsillä oli myös oma julkaisusarjansa, jonka merkittävin teos oli neljänä osana vuosina 1926–1929 ilmestynyt Eesti biograafiline lek-

sikon. Myös se oli syntynyt Cederbergin aloitteesta ja hän johti sen toimitustyötä.

Cederberg toimi Tarton yliopiston Viron ja Pohjoismaiden historian professorina samoin kuin Akadeemilise Ajaloo Seltsin esimiehenä vuoteen 1928 saakka. Silloin hän siirtyi takaisin Suomeen, jossa hän teki toisen elämäntyön Helsingin yliopiston professorina. Se ei ehkä kuitenkaan ollut niin merkittävä kuin hänen ensimmäinen elämäntyönsä Tartossa.

Kaikki suomalaiset professorit toimivat Tartossa vain suhteellisen lyhyen ajan. Tarton-kauden jälkeen he palasivat Suomeen luomaan sen yliopistoissa varsinaisen tieteellisen elämänuransa. Mutta vaikka Tartossa olo jäikin sangen lyhyeksi, se oli sitäkin intensiivisempää. Suomalaisprofessorit eivät vain pitäneet pakollisia seminaariharjoituksiaan ja luentojaan, vaan he osallistuivat myös erittäin laajasti Viron koko akateemiseen elämään: tieteellisten seurojen perustamiseen ja johtamiseen, julkaisusarjojen ja tieteellisten aikakauskirjojen käynnistämiseen, museoiden ja arkistojen perustamiseen jne.

Kun Viron olot ovat nyt vapautuneet monikymmenvuotisen tukahduttamisen jälkeen, on korkea aika käynnistää yhteinen tutkimustyö suomalais-virolaisista yliopistokontakteista. On selvitettävä virolaisten ylioppilaiden ja yliopistonopettajien toiminta Suomen yliopistoissa sekä suomalaisten opettajien toiminta Tartossa ja aatteiden ja ideoiden välittyminen heidän kauttaan Suomenlahden ylitse. Myös osakuntien ja korporaatioiden kontaktit 1920- ja 1930-luvulla on tutkittava.

Tänä vuonna 1990 Suomessa vietetään tieteen juhluvuotta, kun Helsingin yliopisto täyttää 350 vuotta. Samaan aikaan Viron yliopistomaailmassa eletään uudelleen syksyä 1919: kansallinen yliopisto saattaa aloittaa toimintansa pitkän tukahduttamisjakson jälkeen. Siksi olisi paikallaan, että rikkaampi veli, Helsingin yliopisto, juhluvuotenaan muistaisi uudelle taipaleelle lähtevää Tarton yliopistoa lahjoittamalla sille professuurin yhdessä Suomen valtion kanssa. Kun katselee sitä alennustilaa, johon miehittäjä on saatanut Eesti Rahva Muuseumin entisen kodin Raadi lossin, ja kun tietää, miten Viron kansan identiteetti on 50 vuotta yritetty murtaa tukahduttamalla mm. akateeminen etnografisen opetus ja tutkimus, ehdotankin, että Suomi lahjoittaisi Tartolle Ilmari Mannisen muistoksi nimetyn Viron etnografian professuurin!

IDEOIDEN LEVIÄMINEN MAANTIETEESSÄ VIRON JA SUOMEN VÄLILLÄ

Kalevi Rikkinen
(Helsinki)

Tieteen edistyminen on monimutkainen vuorovaikutusprosessi. Keskeisessä roolissa siinä kuitenkin on luova ihminen, tutkija. Parhaat edellytykset niin tutkimukselle kuin opetuksellekin on siellä, missä usea tutkija pääsee työskentelemään vapaasti yhdessä uusien innostavien tutkimusongelmien parissa. Viron ja Suomen maantieteilijöiden välille syntyi Viron tasavallan aikana tällainen merkittäviin saavutuksiin yltänyt koulukunta. Keskityn seuraavassa kuvaamaan sen keskeisiä tiedemiehiä, heidän tutkimusaiheitaan ja tutkimustensa tuloksia erityisesti uusien ideoiden syntymisen, kehittymisen ja leviämisen kannalta.

Innovaattorit

Virolais-suomalaisen maantiedeellisen koulukunnan keskeiset henkilöt olivat ikäjärjestyksessä: Johannes Gabriel Granö (1882–1956), August Tammekann (1894–1959) ja Edgar Kant (1902–1978).

Suomalainen J.G.Granö oli koulukunnan opi-isä. Hänet kutsuttiin Helsingin yliopistosta perustamaan maantieteen laitosta Tarttoon ja hänet nimitettiin Tarton yliopiston maantieteen professoriksi vuonna 1919. Tässä virassa hän oli vuoteen 1923, jolloin siirtyi professoriksi Helsingin yliopistoon.

Tartossa syntynyt August Tammekann opiskeli J.G.Granön johdolla maantiedettä Tarton yliopistossa vuosina 1919–1923. Sen jälkeen hän harjoitti jatko-opintoja ulkomailla, mm. Helsingin yliopistossa, missä väitteli tohtoriksi. Tarton yliopiston ylimääräiseksi professoriksi hänet nimitettiin vuonna 1930 ja varsinaiseksi professoriksi vuonna 1934. Vuonna 1940 hän luopui tästä virasta, tuli Suomen kansalaiseksi vuonna 1941, ja siirtyi Ruotsiin vuonna 1944. Helsingin yliopiston maantieteen vt. professorina hän oli 1950–1953. Vuonna 1953 hänet nimitettiin tähän virkaan vakinaisesti.

Myös Edgar Kant opiskeli aluksi J.G.Granön johdolla Tartossa, missä myös väitteli tohtoriksi maantieteessä. Hänestä tuli kotiyliopistonsa maantieteen professori, ja ura Tartossa huipentui

siihen, että hänet sodan kynnyksellä nimitettiin yliopiston rehtoriksi. Sotaaikana hän kuitenkin muutti maasta Ruotsiin, missä hänet sittemmin nimitettiin maantieteen professoriksi Lundin yliopistoon.

Henkilökohtaiset kontaktit

On tunnettua, että informaatio leviää parhaiten henkilökohtaisen kanssakäymisen kautta. Maimittujen lahjakkaiden persoonallisuuksien välillä tämä oli mahdollista paitsi Tartossa myös sen ulkopuolella elämän eri vaiheissa. Vuoteen 1940 saakka liikkuminen Itämeren piirissä oli vapaata. Täten yhteistyölle ja ideoiden nopealle leviämislle oli olemassa hyvät ulkoiset edellytykset.

Henkilökohtaisten kontaktien yksityiskohtaisia vaiheita on jälkeenpäin vaikea seurata. Kanssakäymisestä löytää kuitenkin paineista julkaisuistakin eräitä dokumentteja.

Itsenäisen tasavallan tutkiminen yhdistävänä tekijänä

Viron ja Suomen tiedemiesten toimintaa innoitti valtiollisen itsenäistymisen kynnyksellä ja sen alkuaikoina halu tutkia omaa isänmaata, kotimaata. Erityisesti ns. kansallisissa tieteissä haluttiin osoittaa oman maan paikka sivistyskansojen joukossa. Tässä suhteessa Viron ja Suomen maantieteilijöiden toiminnan ideologiset motiivit olivat samankaltaiset, mikä loi hyvät henkiset lähtökohdat yhteistyölle.

Samankaltaiset alueet tutkimuskohteena

Maantieteen tutkimuskohteena ovat alueet ja alueelliset ongelmat. On selvää, että tutkijat ovat tämän mukaisesti erikoistuneet maapallon tiettyjen alueiden tutkimiseen, kuten historioitsijat tiettyihin aikakausiin. Virossa ja Suomessa on maantieteilijän kannalta katsoen paljon yhteistä sekä luonnon- että kulttuurimaantieteellisten piirteiden osalta. Niinpä tässäkin suhteessa virolais-suomalaisen koulukunnan synnylle oli olemassa hyvät edellytykset. Se mitä tehtiin Virossa oli sovellettavissa myös Suomeen ja päinvastoin.

Kotimaan koko kuva

Kun J.G.Granö tuli Tarttoon, oli ensimmäisiä tehtäviä opetuksen ja laitoksen käytännön asioiden järjestäminen. Samanaikaisesti alkoi kuitenkin jo ensimmäinen suuri tutkimusprojekti, jota Ott

Kurs on kuvannut artikkelissaan Eesti Looduksessa (1990).

Heti vuonna 1919 Granö pani alulle Viron maantiedettä käsittelevän suurteoksen tekemisen. Teoksen esikuvana oli vastaava teos Suomenmaa, jonka ensimmäinen osa oli juuri valmistunut ja jonka tekemisessä Granö oli myös ollut mukana. Opiskelijatkin osallistuivat työhön kiinteästi, heidän joukossaan Tammekann ja Kant. Työssä oli erityisen aktiivisesti mukana myös Jaan Rumma. Viros-takin oli tarkoitus saada aikaan monta nidettä, joissa kuvattaisiin maakunnittain ja kunnittain koko maa. Työ aloitettiin Tartumaalta, Võrumaalta ja Viljandimaalta. Maakuntateokset alkoivat ilmestyä 1920-luvulla. Samoin julkaistiin koko Eestiä koskeva nide.

Maisemamaantieteellinen tutkimussuunta

Laadittaessa maantieteellisiä kuvauksia Viron eri alueista nousi esille tieteellisesti tärkeä kysymys siitä, miten jotain aluetta voidaan tutkia tieteellisesti ja samalla kokonaisvaltaisesti. J.G.Granö alkoi selvittää tätä metodista kysymystä. Hän teki lukuisia tutkimuksia maantieteellisten alueiden ja maisemien olemuksesta. Vielä Suomeenkin siirryttyään hän käytti tutkimuksissaan Virolta keräämäänsä aineistoa.

Granön klassinen perusteos kyseiseltä tutkimussuunnalta oli "Die Reine Geographie" vuodelta 1929. "Puhdas maantiede" ilmestyi suomeksi seuraavana vuonna. Tämä maantieteen olemusta ja ns. maisemamaantiedettä käsittelevä työ on ehkä tunnetuin suomalaisen maantieteilijän tekemä tutkimus. Viime vuosina se on jälleen saanut julkisuutta.

Tämän tutkimussuunnan rinnakkaisia teoksia ovat Granön "Eesti maastikulised üksused" (Tartu 1922) ja "Suomen maantieteelliset alueet" (1931).

Kaupunkitutkimus

Viron aluemaantieteellisen monografian tutkimuksesta löytyvät juuret myös kaupunkimaantieteellisen tutkimuksen traditiolle, kuten Ott Kurs (1990) on osoittanut. Kun teosta Tartumaasta tehtiin, huomattiin, että sen keskuksesta Tartosta oli olemassa vain vähän maantieteellistä tietoutta. Yleensäkin kaupunkien maantieteellinen käsittely osoittautui vaikeaksi. Siksi Granö laati vuonna 1921 "Kaupungin kuvaamisen kaavan", jossa hän käytti samankaltaisia käsitteitä kuin sittemmin teoksessaan "Puhdas maantiede". Rakennetusta ympäristöstä puhuessaan Granö käytti nimitystä tekemuodot.

Myös Tarton kaupungin viranomaiset olivat kiinnostuneita Tarton tutkimisesta. Siksi kaupunkitutkimusta varten perustettiin erityinen toimikunta. Nykykielellä sanottuna syntyi kaupunkitutkimusprojekti. Työhön tulivat mukaan myös August Tammekann ja Edgar Kant. Varsinkin Edgar Kant erikoistui kaupunkitutkimukseen. Hänestä kasvoi yksi alan uranuurtajia maailmassa.

Kaupunkitutkimuksessa tulee esille kaksi pääteemaa. Toinen käsittelee kaupungin sisäistä rakennetta eli kaupungin sisäistä erilaistumista. Toinen teema käsittelee puolestaan kaupunkeja ja niiden takamaita, nykykielellä keskuksia ja niiden vaikutusalueita eli ihmisen toiminnallista aluejärjestelmää. Edgar Kantin tuon ajan tutkimusten synteisinä voi pitää hänen teostaan "Bevölkerung und Lebensraum Estlands" vuodelta 1935. Siinä oli mm. kartta "Die Systeme der zentralen Siedlungen Estlands". Se lienee ensimmäinen keskus- ja vaikutusaluekartta, joka käsittää kokonaisen valtion alueen.

Tämän aihepiirin harrastus levisi myös Turun yliopistoon, jonka vasta perustetun maantieteen laitoksen professoriksi Granö oli kutsuttu. Myös Helsingissä aihepiiriä harrastettiin professori Väinö Auerin johdolla. Suomen puolella tähän tutkimustraditioon kuuluvat mm. K.J.V.Tuomisen väitöskirja Turun sisäisestä rakenteesta (1933). Väinö Auerin synteisi Suomen kaupunkien takamaista (1936), Reino Ajon väitöskirja Tampereen liikennealueista (1944) ja Oiva Tuomisen väitöskirja Lounais-Suomen keskuksista ja vaikutusalueista (1949). Tuolloin elettiin aikaa, jolloin virolais-suomalainen koulukunta keskus- ja vaikutusalue tutkimuksen alalla oli tieteen eturintamassa maailmassa.

Myös tämän jälkeen tästä teemasta on tehty Suomessa enemmän väitöskirjoja kuin mistään muusta kulttuurimaantieteen aihepiiristä.

Edgar Kant vei tämän tutkimustradition mukanaan Ruotsiin, vaikka se ei siellä jatkunutkaan samalla voimalla kuin Suomessa. Sen sijaan Ruotsissa Kant oli innovaattorina monelle muulle kulttuuri-maantieteelliselle aihepiirille, joita kaikkia yhdisti korkea tieteellinen taso ja kvantitatiivisen analyysin hyväksikäyttö. Kantia voidaan pitää ns. Lundin koulukunnan isänä. Tämän koulukunnan kirkkain tähti on ollut Kantin oppilas Torsten Hägerstrand, joka on tullut tunnetuksi mm. innovaatioteoriastaan sekä aika-tila-tutkimuksitaan.

Luonnonmaantieteellinen traditio

Vaikka August Tammekann teki merkittävän tutkimuksen mm. Viron väestön jakautumisesta, hänen ensisijainen kiinnostuksensa

kohde oli aina luonnonmaantiede. Väitöskirjansa hän teki aiheesta "Die Oberflächengestaltung des nordostestländischen Küstentafellandes" (1926). Tutkimusotteeltaan ja aiheen käsittelyltään hän oli lähellä J.G.Granön luomaa maisemamaantieteellistä perinnettä.

Vaikka Tammekann eli vuodesta 1940 lähtien kotimaansa ulkouolella, hän jatkoi tutkimuksiaan Viroa koskevalla aineistolla.

Baltoskandia

Viron tasavallan aikana kanssakäyminen Viron ja Suomen maantieteilijöiden välillä oli vilkasta. Näin jälkikäteen saa sen vaikutelman, että he olisivat olleet kuin yhtä suurta perhettä. Näissä merkeissä maantieteilijät pohtivat myös yhdessä kysymystä siitä, mihin Eurooppaa pienempään maantieteelliseen kokonaisuuteen maat kuuluvat.

Suomalainen Wilhelm Ramsay loi vuonna 1900 käsitteen Fennoskandia, johon kuuluvat paikki peruskallioalueet. Grnön jälkeen Tarttoon maantieteen professoriksi Unkarista siirtynyt Michael Haltenberger (professorina 1924–1926) korosti puolestaan sitä, että Virolla on läheiset suhteet sekä Suomeen että Skandinavian maihin. Tähän ajatukseen yhtyen ruotsalainen prof. Sten de Geer (1928) rajasi Baltoskandian, johon kuuluivat Fennoskandian lisäksi Viro ja Latvia.

Tämän jälkeen Edgar Kant (1931) kirjoitti Viron poliittis-maantieteellisestä asemasta suhteessa Venäjään ja veti niinikään jyrkän rajan Baltoskandian maiden ja Venäjän välille. Samoin August Tammekann (1942) kirjoittaessaan Euroopan maantieteellisestä aluejaoista ja erotti Itämerenmaat Venäjästä.

Virossa on vuonna 1990 uudelleen painettu Kantin artikkeli vuodelta 1931! Kirjoitus on ilmestynyt aikakauslehdessä Akadeemia. Baltoskandian käsite on näin 50 vuoden jälkeen tullut uudelleen ajankohtaiseksi.

Tieteen puu

Vuodesta toiseen tieteen puu kasvaa, haaroittuu ja uusii lehvis-töjään. Sen kasvua ja levimistä voidaan häiritä, mutta ei koskaan täysin estää. Virolais-suomalaisen maantieteellisen koulukunnan siemenet, jotka levitettiin 1920- ja 1930-luvuilla, ovat levinneet kauaksi ja itävät yhä tänä päivänä.

EESTI JA SOOME AKADEEMILISEST KARSKUSLIHKUMISEST

Leili Punga

(Tartu)

Käesolev ettekanne on mõneti Helsingi ja Tartu ülikooli side-
meid kajastava näituse täiendus ja kõrvalsaadus. Tänapäeval kahe
maa vahel toimuva tiheda suhtluse taustal on põnev jälgida, kuidas ja
millistel tihti juhuslikel asjaoludel on vaid veidi enam kui 100 aastat
tagasi sõlmunud esimesed kontaktid. Olulist osa on selles protsessis
etendanud mehed, kes ühel või teisel põhjusel näituse raamidesse
pole mahtunud, nagu näiteks A.A.Granfelt, J.Tilk, V.Ernits. Et te-
gemist on üsnagi värvikate isiksustega, siis olen nende puhul endale
lubanud mõne teemavälise kõrvalepõike.

Kõiki nimetatud ja edaspidi käsitletavaid akadeemilisse ring-
konda kuuluvaid isikuid on ühendanud karskusaade. Kui teadustöö,
hõimuliikumine, spordi- ning muusikaalased kontaktid on kajasta-
tud näitusel, siis minu ettekanne püüab jälgida Soome silla rajamist
karskusaate najal. Et kasutatud on Tartu Ülikooli Raamatukogus
leiduvaid trükiseid ja käsikirju, siis on käsitus paratamatult Eesti-
keskne. Küll on püütud näidata, milliseid mõjutusi ja kellelt on eesti
karskusliikumine saanud.

Kaasaegse karskusliikumise alusepanijaks loetakse ameerika
arsti Benjamin Rushi (1745–1813), kelle sulest 1785.a. ilmus raa-
mat alkoholi toimest inimese kehale ja vaimule. Seda, mis mõne
aastakümne jooksul järgnes, kirjeldab kujukalt M.J.Eisen: “Karskus
oli Ameerikas nagu kewadine wesi üle kallaste tõusnud ja kiskus
enesega paljud tahes ehk tahtmata kaasa.”

See tormiline tulvavesi kandus kiiresti üle ookeani Euroopa
rannale. “Ainult Saksa, Prantsuse ja Wenemaa on karskuse poolest
kaunis kaine. Sakslased ei taha oma õlle, Prantslased oma marjawi-
na ja Wenelased oma põletatud wiina joomist ikka veel maha jätta,”
muretseb Eisen. Meelehärmiks oli tõesti põhjust, sest kuigi juba
esimene eesti ajaleht “Lühhiike õppetuse...” 1766.a. mitmes numbris
alkoholipruukimise kahjustest kirjutas ning sarnaseid kirjatükke il-
mus edaspidigi, lisaks vennastekoguduse ja luteri pastorete tegevus,
jäi karskusmõte rahva hulgas laiema kõlapinnata. Põhjuseks oli Ve-

ne keskväimu vastuseis uute liikumiste ja seltside loomisele. 1901.a. kirjutab "Postimees", kuidas karskusseltside kongress toimumislu-ba ei saanud, sest "sellekordne Wenemaa sisemise politika juhtija awaliku rahu alalhoidmiseks tarwis arwas olewat, et inimesed suur-teks awalikkudeks koosolekuteks kokku ei saaks tulla, kus kergesti awalikkude puuduste üle mõtteid awaldama wõiks hakata".

Oli tarvis fanaatikuid, tugevaid isiksusi, kes suutnuks läbi mur-da bürokraatiamüürist ning kes samaaegselt oma autoriteediga suut-nuks rahvast vaimustada ja endaga kaasa kutsuda. Soomes sai selliseks meheks Axel August Granfelt (1846–1919), arst ja rahva-haridustegelane. Tema tegevus ja mõtted jõudsid eestlastest lugejani peamiselt folkloristi ja samuti karskustegelase Matthias Johann Eise-ni (1858–1934) vahendusel, kellega Granfelti sidus pikaajaline sõprus ja kirjavahetus.

Eiseni järgi tärganud soomlasel huvi karskusliikumise vastu 1880.a. üht vastavasisulist inglise kalendrit ja seal soovitatud kirjan-dust lugedes. Granfelt, kes mõistis, et "rahva kultuur ja majandus ei või küllalt edeneda, kui rahvas ennast joomise orjusest ei vabasta [...], astus karskusliikumise etteotsa, alkoholile jäädavat vaenu kuu-lutades. See vaen ei pidanud mitte ainult Soomes, vaid ka Eestis ja mujal algama".

1883.a. ilmus nii soome kui rootsi keeles Granfelti raamat "Nüüdse aja karskusliikumine". 7 aastat hiljem asutas Granfelt "vaenu õhutamiseks" sellekohase rahvusvahelise ajakirja ("Internationale Monatschrift zur Bekämpfung der Trinksitten").

Soome karskusliikumise isaks nimetatud A.A.Granfeltist sai ees-ti karskusliikumise ristiisa. Eisen meenutab: "Alati suundus ta püüd sellele, et Soomes Eesti ja Eestis Soome tundmist levitada. / - - / Ta pani mulle südame peale Eestis karskustööd teha, et Eesti vaimline kultuur paremini areneks. Teistelegi eestlastele, kellega ta iganes kokku puutus, soovitas ta sedasama. / - - / Eesti karskustööle on ta esimest äratust annud ja siinset tööd alati nõuu ja jõuga toetanud."

Soovitust kuulda võtnud, kirjutab Eisen 1887.a. kaks pikemat artiklit Granfelti "Nüüdse aja karskusliikumise" jt. Soome mater-jalide põhjal. Eeskuju mõttes toob ta neist ühe lõpus ära Helsingi karskusseltsi eeskava, s.t. eesmärgi ja vahendid selle saavutamiseks.

Eiseni arvukatest kirjatöödest oli kujunevale eesti karskuslii-kumisele kindlasti olulisemaks 1914.a. ilmunud "Karskusliikumise ajalugu". Kuigi tiitellehe andmeil "suuremalt osalt Dr. J.Bergmani ja Dr. V.Hytöse ainetel" valminud, jagub seal Eiseni tõekspidamisigi. "Karskus on Eesti rahva sool. Soola siis, enne kui mädanemi-

ne põlised tammed purustab ja tõrud hävitab, enne kui ajalugu kidunemisele wasta jookswale rahwale kõue häälega surmaotsust kuulutab!”

On huvitav märkida, et Eiseni andmeil oli 1874.a. paar kuud Tartu Ülikoolis (TÜ) anatoomia- ja histoloogiaprofessori L.Stieda juures töötanud Granfelt üldse esimene soome üliõpilane, kellega eesti tudengil tollal oli võimalus kokku puutuda. 1880.a. Tallinna laulupeo muljetest innustatuna korraldas Granfelt aasta pärast Jyväskylä esimese Soome laulupeo.

M.J.Eisen on aga ajalukku läinud muu hulgas Helsingi ülikooli esimese eestlasest audoktorina (1927), ta tõlkis esimesena eesti keelde “Kalevala”, olevat esimesena eesti keeles soome laene kasutanud ja aluse pannud eestlaste suvitusreisidele Soome.

Kaasaegse organiseeritud karskusliikumise alusepanijaks Eestis saab ajakirjanik Jüri Tilk (1865–1929). V.Ernits on tema Soome-orientatsiooni kujunemisaegadest üles tähendanud järgmise loo. “Jüri Tilk oli juba varakult väga ergas laps. Hoopis noores poisieas oli teda kord ühel jalutuskäigul keegi piimanaine vankrile kutsunud ja seal on Jüri Tilk piimaanumate ümber soomekeelset ajalehte “Hämeen Sanomat” näinud. See eesti keelega nii väga sarnane, ometi aga sellest nii kummalisel kombel erinev keel avaldas nooresse Tilgasse nii sügavat mõju, et see hiljemini isegi ta elusaatuse määras.”

Karskusküsimusega tutvus Tilk ajakirjanduses ilmunud Eiseni jt. artiklite kaudu. Probleemi põhjalikumaks tundmaõppimiseks külastas ta 1888.a. sügisel Soomet, astus seal Rahvaharidusseltsi liikmeks ning tutvus A.A.Granfelti jt. karskustegelastega. Põhjalikult õppis Tilk tundma Helsingi karskusseltsi “Tähti” tegevust.

Naasnud kodumaale, asutas ta 1889.a. Toris esimese eesti karskusseltsi “Täht”, kusjuures tegevuskava aluseks said Peterburi seltsi “Alku” ja Helsingi “Karskuse Sõprade” põhikiri.

1892.a. siirdub J.Tilk Tartusse, hakates oma kulu ja kirjadega välja andma “Eesti karskusseltside kalendrit”. 15 aasta jooksul ilmub kalendrites tähelepanuväärsel hulgal Soome-ainelist materjali.

1898.a. muutub Soome-kutse Tilga jaoks nii tugevaks, et ta jäänud kodus kodus lahkub, lõpetab Helsingi ülikooli filosoofiagistrina ning muudab oma nimegi Yrjö Virulaks. Süvenev haigus ja sellest tingitud eraklus viib Tilga aga karskusliikumisest eemale.

1897.a. ilmub Tilgalt väike raamatukene “Soome muinasjutud”, kus esmakordselt on soomekeelsele tekstile lisatud eestikeelne reaalne tõlge (ühe jutu puhul).

Vanematest karskustegelastest tuleks nimetada veel folkloristi

ja diplomaati Oskar Kallast (1868–1946), kes oma tõekspidamisega on levitanud enamasti sõprade hulgas ja kirjavahetuses, kuid kelle suunaandvat tähtsust on rõhutanud paljud kaasaegsed.

Omades ise laialdasi välissuhteid, on ta alati rõhutanud tiheda kontakti vajadust välismaise karskusliikumisega ning selleks igati kaasa aidanud (tõlked soome keelest, raha annetamine jne.).

O.Kallase karskusveendumuse aluseks oli isikuvabadus. "Tegelikult ütlesin ennast alkoholi tarvitamisest lahti, et sellega perekondades valitseva vastiku **alkoholipealesundimise** kombe vastu protesteerida. Tahtsin ise määrata, kas ja mis ma joon. Neilsamadel tingimustel oleksin ennast näit. ka piimajoomisest lahti ütelnud." Teiseks Kallase põhimõtteks oli positiivsete vahendite kasutamine. "Ülepää peaks karskusvõitlus pääasjalikult olema ülesehitav, positiivne, mis halvast sellega võitu saab, et ta paremat tõesti annab, mitte ainult sellest ei kõnele. Võitlusviis, mis pääasjalikult jutlustab, pääle tükitab, laidab, kritiseerib, mõjub külmendavalt." Kallas peab siin silmas alkoholilõbude asendamist spordi, vaimsete harrastuste, alkoholivabade jookide ja muu sellisega otsese selgitustöö kõrval. Mõnelegi käremeelsele noorele oli aga säärane lähenemine vastuvõetamatu. Küsimusele, millega alkoholi asendada, vastab L.Laja rabava võrdlusega: "Kui inimesele on kasvanud käsn nina otsa ja see säält ära lõigata, mis on siis tarvis panna asemele?"

Üliõpilaskarskusliikumine on üldise karskusliikumisega tihedalt seotud nii ühiste eesmärkide, ürituste kui ka liikmetega.

Esimene üliõpilaste karskusselts asutati 1883.a. Kristiaanias, Norras. Helsingi Üliõpilaste Karskusuhendus asutati 1886.a. Ka Eestis tehti esimesed katsed tudengite alkoholitarnitust piirata samal ajal. Eriti ägeda iseloomu võttis karskusküsimus aga a.1898–1904 Eesti Üliõpilaste Seltsis (EÜS), kui arutati V.Reimani, J.Tõnissoni ja O.Kallase ettepanekut joomaseaduse kaotamiseks. Tulemuseks oli koosolekuil õllejoomise ja EÜS-i einelauas ametliku alkoholi kaotamine, kuid eraalkoholi sissetoomise täieliku keeluni ning isikulise täiskarskuse nõudeni EÜS-is ei jõutud, selleks olid baltisaksa korporantidelt päritud traditsioonid Tartus veel liiga tugevad. (Päris esimene eesti üliõpilaste karskusselts loodigi 1907.a. Riias seal õpivate tudengite poolt, jäi aga liikmete vähesuse ja asukoha tõttu suurema mõjuta.)

1913.a. tõuseb peamiselt Eesti Karskusseltside Keskoimkonna juures ja mujalgi tegutsenud üliõpilaste aktiivsus. 1914.a. märtsis korraldatakse nende algatusel ülemaaline "karskuslend", s.t. u. 80 üliõpilast esines ühe päeva jooksul üle maa 50–55 kõnega, kaasas oli

kirjandust ja tabelleid. "Lennu" tulemusena hakati nõudma kõrtside sulgemist, anti karskustöötusi.

See oli sel ajal ainus ettevõtmine, kus eestlased soomlasi on edestanud, sest Soome Üliõpilaste Karskusühendus alustas sarnaste esinemisreiside korraldamist alles 1923.a.

1919.a. saab Eesti karskustöö juhiks (Karskusliidu esimeheks) slavist Villem Ernits (1891–1982), kes karskustegevusse lülitus juba gümnaasiumiõpilasena. Tema entusiasmi karskusideede propageerimisel on olnud harukordne nii kõnes kui kirjas, nii kodu- kui välismaal. Kus iganes mõni kongress, koosolek vms. on toimunud, seal on osalenud temagi.

1919.a. suvel käisid Helsingis IX Põhjamaade karskuskongressil prof. P.Pöld, dots. V.Ernits ja 3 naisüliõpilast, kellest viimased osalesid lisaks Soome Öppiva Noorsoo Karskusliidu suvekongressil. Sõit oli vägagi tulemusrikas. Sügisel loodi "Noorsoo Karskusühendus" koolinoortele ja 23. nov. 1920 Üliõpilaste Karskusühendus. Viimase asutamiskoosolekul esinesid kõnega Soome "Keeluseaduslehe" peatoimetaja Vihtori Karpio, Soome Öppiva Noorsoo Karskusliidu sekretär Vilho Helanen ja Soome Üliõpilaste Karskusühingu esimees A.Soininen. L.Kettunen, kes esindas juba Tartu ülikooli ja kellel ühingu loomisloos samuti märkimisväärne osa oli, lõpetas oma esinemise üleskutsega: "Süttige ise ja sütitage teisi! Sellega sütitate loitma ka suurema tule kui seda karskuse tuli on, isamaa-armastuse tule, mis inimese elule alles tema tõsise väärtuse annab." Soomlasena oli tal õigus nii öelda. Nad olid süttinud ise ning Eestiski karskussädeme leegiks õhutanud.

Tuleb rõhutada, et karskustöö polnud mitte asi omaette, vaid samaaegselt ka hõimutöö, kuivõrd enamik hõimutegelasi olid karsklased. Tõus või langus ühes valdkonnas mõjustas teistki. 1920.a. asendati Eestis 6 aastat kehtinud alkoholi keeluseadus tsëkisüsteemiga. Soomes kehtis keeluseadus a.1919–1932 ja selline olukord põhjustas piirituse salaveo Eestist Soome niisuguses ulatuses, et Soomes kutsuti piiritust "virolaiseks". Kibedusega meenutasid soomlased oma abi Vabadussõja ajal, millele nüüd eesti rahvas "vennamürgitamise" ja äritegemisega vastavat.

1921.a. avaldab karskuskultuuriline väljaanne "Tulev Eesti" K.U.Suomela pika 4-osalise luuletuse, mis võtab kokku kõik soomlaste ootused, mis lähtunud seni kaljukindlana näivast hõimutundest ning nende valusa purunemise.

"Eestimaa vend, taga sinise lahe,
Miks juba vangub usk kindel kahe?

Surma Sult Idasse tõrjusime —
Palgaks kas midagi palusime?
Eks siiski loota me tohtinud oleks,
Et sulle kuld meist kallim poleks.
Seda üht siiski vend vellest loodaks,
et see temale mürki ei joodaks.
Eesti, sa vend kõige kallim ja lähem,
sinus oleks kahtlend me kõige vähem.

Veel kord, oi Eesti, sa mõttes päri,
kas on kuld võimsam, või venna veri?"

Ka üliõpilaselu mäletab üht musta plekki sellest ajast. 1921.a. külastas Tartut Helsingi üliõpilaskoor H.Klemetti juhatusel. Kontserdile järgnenud banketil pakuti küll ohtralt valget viina, aga ei ühtki alkoholivaba jooki, kuigi aukülaliste lauas istusid enamikus täiskarsklasest ülikooli õppejõud ja soome professorid. Ülevas meeleolus üha uusi tervitusklaase tõstes ja põhjani juues jõuti õige varsti olukorda, mis hea tooniga kokku ei sobinud.

Sündmuse järelkaja ulatus ajakirjandusse. Korraldaja, Üliõpilaskonna Edustuse tegevus mõisteti küll valjult hukka, kuid kõik üliõpilaskonna ettevõtted alkoholivabaks kuulutatav resolutsioon võeti vastu alles 1923.a. Üliõpilasmajas keelati alkoholi tarvitamine ja suitsetamine. Võrdluseks — Helsingi üliõpilasmajas keelati alkoholi pakkumine ja tarvitamine 20 aastat varem (1903)! Mõõndakse küll, et kuna Soome osakondades joomakombeid ei tunta, on seal alkoholitarbimist kergem piirata.

"Üliõpilaslehe" artiklid näitavad, et Eesti Üliõpilaste Karskuseühenduse esimestel aastatel kulus palju energiat mitmesuguste teoreetiliste küsimuste arutamiseks. Üks selline igavene vaidlusteema oli parajusluse ja täiskarskuse vahekord — kas on võimalik parajuslane olla ja selleks jääda. Teravmeelse lahenduse pakub probleemile soomlane Ensio Krohn: "Esitagu too väikene sõrm joomist, keskmise sõrm karskust ja nimetissõrm nende vahel parajuslust. Joomist ei poolda keegi mõistlikult. Siis väikene sõrm olla. Üksiku seisukohalt vaadates võivad teised sõrmed mõnedel juhtumistel veel püsti olla, kuid ühiskunnas nimetissõrme püstihoimine peab osalt üleval väikese sõrmegi ning kõik selle järeldused. Kui sellest tõesti pääseda tahame, peame nimetissõrmegi alla laskma. Eks saa sellest iga lapski aru. Kuis võikski asja esitada rohkem arusaadavamalt ja selgemalt. Meil ei ole valiku võimalust. Ei jäänud muud püsti kui keskmine sõrm."

Eesti karskusliikumise tipphetkeks oli 1926.a. 21.–29. juulini Tartus toimunud XVIII ülemaailmne karskuskongress. Traditsioonikohaselt toimus samaaegselt ka III üleilmne üliõpilaste karskuskongress. Kongresside edukus tõstis tublisti karskusliikumise mainet kodumaal, samuti tugevdas oluliselt välissuhteid.

Kongressiaastal ilmunud "Soome-Eesti Hõimualbum" sisaldab teiste hulgas 5 karskuskirjutist, autoriteks Villem Ernits, Loomet Laja, Pauli Tuovinen ja Taavetti Laitinen (1866–1941). Viimane, Helsingi ülikooli professor ja arst, kirjeldab artiklis "Karskustöö tähtsus hõimutöö seisukohalt" alkoholi hävitavat mõju Venemaal elavate soomesugu rahvaste juures ning rõhutab koolides alkoholoo (meditsiini haru, mis käsitleb alkoholi toimet organismile) ja terviseõpetuse õpetamise vajadust. Laitinen võrdsustab alkoholi tarvitamise mistahes kuriteoga. Keegi ei nimeta hõimutöö tegijaks varast, sarnaselt peaks hõimutöös mingiks tegelaseks saamise eeltingimus olema karskus. Selle mitteamvestamine on karskusliikumise nõrk koht, arvab Laitinen.

T.Laitise artiklit, mis käsitleb alkoholi mõju järglastele loomakatsete põhjal, on sageli kasutatud kaaluka argumendina alkoholi kahjuliku mõju näitamiseks. Artikli üks separaat, mida säilitatakse TÜ raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas (KHO), kannab autori pühendust prof. L.Puusepale. Laitist ja TÜ neuroloogiaprofessor Ludvig Puuseppa (1875–1945) on sidunud pikaajaline tutvus ja kirjavahetus, mida tõendavad KHO-s säilitatavad 9 Laitise kirja aastaist 1921–1931. Tuleb lisada, et T.Laitinen oli Soome arstide karskusliidu rajaja ning selle juhataja, L.Puusepp aga juhatas arstlikku tegevust Eesti Karskusliidus.

Kui T.Laitinen mõjutas eesti karskusliikumist n.-õ. kaugemalt, siis Tartu ülikooli õppejõud Lauri (1885–1963) ja Hilja (1888–1981) Kettunen on kohalikus karskusliikumises otseselt osalenud, mida paljud kaasaegsed tänutundega on märkinud. H.Kettunen oli prof. M.J.Eiseni ja J.Tõnissoni kõrval üks kolmest Eesti Üliõpilaste Karskusühenduse aulülmest.

Sillaks läbi aja ja ruumi sai Tartu ülikoolis töötanud majandus-teadlane Eino Akseli Kuusi (1880–1936), Soome tuntumaid karskustegelasi, A.A.Granfelti poeg. Tema poolt 1929.a. Tartus toimunud ülemaailmel karskuskursusel peetud 2 loengut teemal "Alkoholiküsimus majandusliku küsimusena" ilmusid samal aastal eraldi brošüürina ning on ka näitusel eksponeeritud.

Eesti ajakirjanduses ja mitmesugustes koguteostes ilmunud soome ja eesti karskustegelaste arvukate kirjutiste põhjal võib öelda,

et mõlema maa üliõpilaskarsklaste tegutsemispõhimõtted on olnud sarnased, vastastikune koostöö ja läbikäimine tihe. N.-õ. sisetegevuse kõrval on korraldatud kõnereise maale, saavutamaks rahvaga paremat kontakti ja levitamaks oma ideaale võimalikult laialt. Suurt tähelepanu on pööratud koolinoorsoole, juhendatud nende karskusorganisatsioone; kevadeti on abiturientidele saadetud karskussisulisi lendlehti või spetsiaalseid väljaandeid, eesmärgiks tutvustada üliõpilaselu ja vältida selle keeristes joomapahe küüsi langemist. Peamised erinevused kahe maa töökorralduses on lähtunud majanduslikult pinnalt. 1936.a. oli näiteks Soome riigi toetus üliõpilaste karskusliikumisele poole suurem kui riiklik toetus kogu eesti karskusliikumisele.

1940.a. novembris likvideeris uus, nõukogude võim kõik senised organisatsioonid. Esimene Nõukogude Eesti tervishoiu rahvakomissar (endine karskuskirjutiste autor) dr. V.Hion deklareeris: "Alkoholiprobleem on Nõukogude Liidus likvideeritud."

Selle väite kriitikataluvust on näidanud möödunud 50 aastat. Aga see pole enam käesoleva ettekande teema.

Kirjandus ja arhiiviallikad

- Eesti Hõim: Asutis Fenno-Ugrica häälekandja. Trt., 1928–1939.
 Eesti karskusajaloo päev, 13. oktoobril Tartus : Teesid. Trt., 1989.
 Eesti Karskuse Seltside Aastaraamat. Jurjev; Tln., 1897–1900.
 Eesti Karskuse Seltside Kalender. Jurjev, 1892–1904.
 Eisen, M.J. Joomine ja karskus // Talurahva Kasuline Kalender. Trt., 1887. Lk. 34–45.
 Eisen, M.J. Karskuse seltsid // Isamaa Kalender. Trt., 1887. Lk. 19–28.
 Eisen, M.J. Karskusliikumise ajalugu : Suuremalt osalt J.Bergmani ja V.Hytöse ainetel. Trt., 1914.
 Elango, A. Noorsoo-karskustöö Eestis. Trt., 1926.
 Elisto, E. Kategoorilise karskuskõnede põhjendus, eriti intelligenti il-mavaates. Trt., 1929.
 Ernits, V. Jüri Tilk — Yrjö Virula // Eesti Kirjandus. 1930. Nr. 4. Lk. 187–192.
 Ernits, V. The Estonian temperance movement. Trt., 1926.
 Ernits, V. The Abstinence Movement in Estonia. Trt., 1927.
 Granfelt, A.A. Joovastavate jookide joomisest vanal ajal. Trt., 1892.
 Grönberg, A. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. Montreal, 1985.
 Helenius-Seppälä, M., Trugg-Helenius, A. Alkoholi mõju. Trt., 1903.

- Karskusleht : Eesti Karskusseltside Keskkoha kuukiri. Trt., 1911–1915.
- Kuusi, E. Alkoholiküsimus majandusliku küsimusena: 2 loengut ülemaalsel karskuskursusel Tartus jaanuaris 1929. Trt., 1929.
- Kõpp, J. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. Uppsala, 1953. 1. kd.
- Külvaja: Eesti Karskuliidu informatsioonileht. Trt., 1925–1940.
- Laja, G. Miks olen karske? Trt., 1928.
- Laja, G. "Terviseks!": Mõnda joomakommetest. Trt., 1929.
- Libe, J. Soome tänapäev. Keeluseadus, rahvusküsimus, Lapua liikumine // Olion. 1930. Nr. 7. Lk. 28–32.
- Lühhiike õppetud... [Faksiimileväljaanne.] Tln., 1976.
- Mäelo, H. Alkoholivaba kultuuri poole. Trt., 1929.
- Mäelo, H. Elutegevuses. Lund, 1961.
- Mäelo, H. Noor olla... Stockholm, 1965.
- Mäelo, H. Talutütar. Lund, 1959.
- Mäelo, H. Tõelise elurõõmu alused. Trt., 1940.
- Noorusjõud : Eesti Noorsoo Karskuliidu koguteos. Trt., 1924–1929.
- Soome-Eesti hõimualbum. Trt., 1926.
- Soome. Maa, rahvas ja kultuur. Trt., 1924.
- Tilk, J. Kõrtsi käimisse kasso. Tln., 1863.
- Tilk, J. Soome kainuse töö // Olevik. 1890. Nr. 31–32.
- Tilk, J. Võitlus ja võit. Jurjev, 1900.
- Tulev Eesti : Eesti Karskuliidu, Haridusliidu ja Eesti Eugeneika Seltsi "Tõutervise" häälekandja. Trt., 1922–1925.
- Tõnisson, J. Meie tuleviku nimel. Jurjev, 1915.
- Vilms, J. Meie karskustöö programm ja taktika. Trt., 1923.
- Üliõpilasleht : Eesti üliõpilaskonna häälekandja. Trt., 1920–1940.
- Üliõpilaste Leht : Eesti edumeeliste üliõpilaste häälekandja. Trt., 1914–1916.
- TÜR KHO, f. 39, s. 379, 811, 827a, 916.
- TÜR KHO, f. 50, s. 34, 37.
- TÜR KHO, f. 83, s. 9b, 177.
- TÜR KHO, f. 89, s. 59.

HELSINGIN JA TARTON YLIOPISTON SUHTEISTA KIELENOPETUKSEN ALALLA

Seppo Suhonen

(Helsinki)

Uudet edellytykset suomalais-ugrilaisten kielten tutkimukseen ja opetukseen Tarton yliopistossa avautuivat vuonna 1918, kun suunniteltiin professuuria viron kieltä ja suomalais-ugrilaisia kieliä varten. Työ alkoi kuitenkin vasta v. 1919, kun 6. lokakuuta pidettiin ensimmäiset luennot. Itsenäisen Viron Tarton yliopiston avajaiset pidettiin juuri 6. lokakuuta 1919, kuten tämän yliopiston viimevuotisesta juhlasta hyvin tiedetään. Aivan uuden ilmeen sai nyt filosofinen tiedekunta, joka tiettyyn rajaan asti seuraili entisen Jurjevin yliopiston historiallis-filologista tiedekuntaa. Filosofinen tiedekunta oli jälkimmäisen kaltainen sikäli, että siihen kuuluivat humanistiset tieteet, mutta osittain se oli erilainen tehtäviltään, kootumukseltaan ja opetusohjelmiltaan. Ensimmäisenä lukuvuotena tiedekunnassa oli vain 60 ylioppilasta mutta jo v. 1920 luku oli reilusti kaksinkertaistunut (142). Ottaen huomioon tarpeen edistää virolaisia ja sukukansoja tutkivia tieteitä ja samoin tarpeen valmistaa keskikoulunopettajia ja suorittaa monia yleisiä kulttuuritehtäviä kaavailtiin filosofiseen tiedekuntaan 18:aa professuuria, seitsemää dosentuuria ja seitsemää lehtoraattia. Uralilaisten kielten osaston muodostivat uralilaisen kielitieteen, itämerensuomalaisten kielten, viron kielen ja yleisen fonetiikan, virolaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen sekä virolaisen ja yleisen kirjallisuudenhistorian professuurit.

Yliopiston oli pakko täyttää oppituoleja osittain ulkomaalaisilla, sillä sopivia kotimaisia tieteenharjoittajia ei ollut. Tämä puute periytyi jo tsaarin ajalta, kuten August Annist on tähdentänyt. Silloin viron kieli, kansanrunous, kansatiede jne. puuttuivat lähes tyystin Tarton yliopistosta, ja niihin käytiin perehtymässä Helsingissä, jossa niitä menestyksellisesti harjoitettiin. Siellä oli sellaisia näiden alojen edustajia kuin Matias Aleksanteri Castrén, Julius ja Kaarle Krohn, Heikki Paasonen, Antti Aarne, Emil Nestor Setälä, Jooseppi Julius Mikkola, O.A.Heikel jne. Helsingissä olivat väitelleet

tohtoriksi Jakob Hurt ja Oskar Kallas, ja siellä olivat valmistuneet maistereiksi mm. Hella Murrik-Wuolijoki ja Johannes Aavik sekä Tarton yliopiston tulevat opettajat Gustav Suits ja Julius Mark. Si-
ten kääntyminen Suomen puoleen tieteellisissä asioissa ei ollutkaan mitenkään outoa.

Suomalais-ugrilaisilla opetusaloilla täytettiin tiedekunnan pai-
kat suomalaisilla ja unkarilaisilla tai Suomessa opiskelleilla viro-
laisilla. Heidän välityksellään tulivat Tarton yliopistoon suomalais-
ugrilaisen vertailevan kielitieteen opit. Sukukielten kehitystä ruvettiin
tarkastelemaan historiallisesti, puhuttavia kieliä ja murteita suhteet-
sa naapurikieliin. Erityistä huomiota omistettiin äännehistorialle ja
jonkin verran tutkittiin myös muotoopin historiaa.

Itämerensuomalaisten kielten tutkimuksen ja opetuksen uudes-
sa Tarton yliopistossa aloitti elokuussa 1919 Lauri Kettunen (1885-
1963), joka toimi itämerensuomalaisten kielten professorina 1:seen
tammikuuta 1925. Hän oli opiskellut Helsingin yliopistossa suomen
kieltä ja kirjallisuutta, suomalaista ja vertailevaa kansanrunouden-
tutkimusta, fonetiikka ja pohjoismaiden historiaa, valmistunut filo-
sofian kandidaadiksi 1908 ja väitellyt tohtoriksi 1913. Hän oli tullut
saman yliopiston dosentiksi 1914.

Lauri Kettunen oli aloittanut viron kielen tutkimuksensa jo
1909. Hänen väitöskirjansa Kodaveren murteesta (1913) on ensim-
mäinen laaja tutkimus yhdestä viron murteesta. Hänen tuotantonsa
varhaiskauteen kuuluvat myös teos viron ja suomen kielen eroista
(1916) ja virolais-suomalainen sanakirja (1917).

Kettusen Tarton-vuodet osuivat murroskauteen. Ei vain Viron
valtion vaan myös viron kielen elämässä olivat käsillä vallanku-
moukuvuodet. Vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä kävivät
kielenuudistuksen lainet korkeina. Kielitieteeseen oli tulossa uusia
ideoita.

Kettusen toiminta Tarton yliopiston opettajana oli hyvin satoi-
saa ja tuloksellista. Voisimme jakaa sen viiteen osaan.

1. Tieteellinen tuotanto. Kettunen julkaisi Tarton-kautenaan
kymmenkunta tieteellistä teosta. Niistä kronologisesti ensimmäinen
oli juuri kielenuudistusta koskeva "Arvustavad märkused keeleuuen-
dusnöuete puhul" (Arvostelevia huomautuksia kielenuudistusvaati-
musten johdosta) (1919). Siinä tekijä esittää hyvin huomionarvoisia
kielellisiä huomioita, ja nykyinen kielenkäyttö osoittaa, että monet
hänen suosituksensa ovatkin päässeet yleiseen käyttöön tai esiintyvät
rinnakkaismuotoina. Seuraavana vuonna tuli julki ylioppilaille tar-
koitettu "Soome keele õpiraamat" (Suomen kielen oppikirja) (1920),

jossa vertaillaan suomen ja viron lauseopin eroja. Tärkeä oppikirja on "Lause liikmed eesti keeles" (Lauseenjäsenet viron kielessä) (1924). Professorin tieteellinen kiinnostus ei kuitenkaan rajoittunut viroon vaan suuntautui sukukieliinkin. Sen osoittavat kaksiosainen "Lõunavepsa häälikajalugu" (Etelävepsän äännehistoria) (1922), niin ikään kaksiosainen "Näytteitä etelävepsästä" (1920, 1925), liivin kielelle omistettu "Untersuchung über die livische Sprache" (1925) ja Oskar Looritsin kanssa julkaistu ensimmäinen liivin lukukirja (1921). Kettusen Tarton-kauden monografiamuotoisista jälkituloksista on vielä mainittava teoksen "Viron ja suomen eroavaisuudet" (1916) uusintapainos nimeltään "Oppikirja viron ja suomen eroavaisuuksista" (1926), jossa otetaan enemmälti huomioon korkeakouluopiskelijat, ja vielä suurtutkimus "Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen", joka ilmestyi vasta 1955 mutta jonka alkuperäisen aineiston tekijä oli saanut haltuunsa Tartossa M.J.Eiseniltä. Tutkijan pienempiä töitä on samalta kaudelta vielä koko joukko.

2. Luennot. Professorin velvollisuuksiin kuuluivat tietysti luennot ja harjoitukset. Niitä hän piti itämerensuomalaisten kielten historiasta, suomen vanhasta kirjakielestä ja suomen murteista sekä liivin, vatjan ja vepsän kielestä. Kettunen ryhtyi opettamaan myös kokeellista fonetiikkaa ja perusti yliopistoon asianomaisen laboratorion, jossa tutkittiin viron kielen lisäksi myös liivin ja vatjan ääntämistä.

3. Oppilaat. Suuri merkitys tieteelle on ollut Kettusen oppilailla. Otettakoon joitakin esimerkkejä.

Oppilaista ehkä huomattavin oli Julius Mägiste, Kettusen seuraaja professorina ja myöhemmin suomalais-ugrilaisten kielten opituolin johtaja Lundissa.

Peeter Arumaa suoritti suomalaiselle professorille itämerensuomalaisten kielten (vatjan, vepsän, karjala-aunuksen ja liivin) tutkimusnot. Hänestä tuli 1934 slaavilaisten kielten ylimääräinen professori Tarton yliopistoon ja Ruotsiin siirtymisen jälkeen v. 1950 saman oppiaineen professori Tukholman yliopistoon, jossa hän toimi 17 vuotta.

Menestyksellisiä oppilaita Kettusella oli useita. Yksi huomattavimmista oli myös vatjalainen Dimitri Tsvetkov, joka sittemmin laati tärkeän vatjan sanaston.

Lauri Kettunen auttoi tutustumaan itämerensuomalaisiin kieliiin myös sellaisia, jotka eivät suoranaisesti olleet hänen oppilaitaan. Yhtenä esimerkkinä kerrottakoon nyt, miten hän joutui tekemisiin

17-vuotiaan koulupojan kanssa nimeltään Paul Berg, joka myöhemmin tunnettiin paljon paremmin akateemikko Paul Aristena. Paul Bergiltä on Lauri Kettusen kirjekokoelmissa Helsingissä kolme virokielistä kirjettä. Ensimmäinen on päivätty 30. syyskuuta 1921 Tallinnassa Öle tänav 6:ssa. Kun se on lyhyt, siteerattakoon se tähän in extenso:

Hyvin kunnioitettu herra Professori!

On kunnia esittää Teille pieni pyyntö, jonka täyttymistä rohkenen toivoa Teidän puoleltanne. Kysymys on nimittäin siitä, että lähetin viime päivinä tärkeimpään esperanton aikakauskirjaan "Esperanto Triumfonta'an" artikkelin Liivin kansan menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Toimittaja on katsonut käsikirjoituksen julkaisemisen arvoiseksi ja pyytää lisäksi lähettämään joitakin kuvia liiviläisten tyypeistä ja elämästä, jotka myös voisi painaa. Mutta surukseni minun ei ole ollut mahdollista saada niitä mistään. Ainoa toivo jää Teihin, liiviläisten lähimpäänystävään. Siksi rohkenen pyytää Teitä, mikäli mahdollista, täyttämään toiveeni. Samalla pyydän liittämään mukaan kaikki kulut.

Kirjeen lähettäjän toive täytyikin, sillä seuraavassa päiväämättömässä kirjeessä Berg kiittää Kettusta ja Viron kansallismuseota kuvista. Hän mainitsee, ettei ole vielä koskaan tavannut liiviläisiä mutta rakastaa heitä kuin omaa Viron kansaa ja haluaisi tehdä jotakin heidän hyväkseen. Toimittaja oli kyllä lyhentänyt artikkeleita mutta kuvat olivat kiinnostaneet jotakuta herraa Saksanmaalta, joka oli pyytänyt nuorta tiedemiestä kirjoittamaan pitemmältikin liiviläisistä.

Liiviläisasioissa kääntyy Berg Kettusen puoleen kolmannessaakin kirjeessään 9. joulukuuta seuraavana vuonna. Hän näet aikoi koulutoverinsa kanssa järjestää Tallinnassa esperantistien yhdistyksessä uudenvuoden aattona pienen liiviläisillan. Ohjelmaan sisältyisi katsaus liiviläisten historiaan, kieleen (verrattuna viroon) ja silloin käynnissä olevaan "heräämisaikan". Lisäksi aiottiin laulaa esperantoksi liiviläisten kansallislaulu ja lausua Kaarli Stalten "Äiti" ja alkukielellä hänen "Liiviläisten laulunsa". Valitettavasti järjestäjillä oli liian vähän tietoja liiviläisistä, ja kirjoittaja pysyikin Kettusta lähettämään liiviläisten kansallislaulun nuotit ja joitakin tietoja liiviläisistä sekä ilmoittamaan herra Stalten osoitteen.

Paul Berg selittää myös syyn, miksi hän tuntee myötätuntoa liiviläisten ja toisten vähäisimpien veljien elämäntaistelua kohtaan,

kuten hän kirjoittaa. Muuan hänen venäläisistä opettajistaan oli näet kerran sanonut, että viro on rumin kaikista kielistä, joita hän ikinä on kuullut ja yleensäkin ovat suomalais-ugrilaiset sellaista kansanheimoa, joista ei koskaan voi tulla kulttuurikansaa. Tällainen väite oli haavoittanut kuulijan tunteita kovasti. Berg kirjoittaa:

-ja päätin yrittää voimieni mukaan tehdä jotakin heimolaisten hyväksi, pelastaa heitä häviämästä, oppia tuntemaan heidän kieltään, tapojaan, omaperäistä kulttuuriaan jne.

-Hän toivoo voivansa olla tulevaisuudessa jotenkin hyödyksi omalle kansanheimolleen.

Kirjeen postskriptumissa on vielä seuraava pyyntö:

Kun lähдете vastaisuudessa Liivinrantaan, sanokaa liivin kansalle, että virolaisen nuorison joukossa on moniakin, jotka toivovat sille sydämestä menestystä, että se voisi kauan, kauan elää.

Voisimme olettaa, että Paul Berg oli professori Kettusen ensimmäinen kirjeoppilas.

4. Sukukielet. Tarton-päivinä Kettunen kävi säännöllisesti tutkimusmatkoilla sukukansojen parissa. Liiviläisten luona hän vieraili vuodesta 1920 alkaen Tartosta lähtöönsä asti joka vuosi. Hän kävi myös tutkimassa karjalan murteita. Kettunen lähetti oppilaitaankin liiviläisten, suomalaisten ja etelävirolaisten asuinalueille. Tärkeätä oli myös liivin lukukirjojen julkaiseminen, jossa työssä häntä avusti hänen oppilaansa Oskar Loorits.

5. Muu tieteellinen toiminta. 1920 perustettiin Tarton yliopiston yhteyteen Äidinkielen Seura tässä samassa yliopiston pääarakennuksessa luentosalissa nr. 2. Seuran nimi oli vuosina 1925-52 Akateeminen Äidinkielen Seura. Perustaminen tapahtui Lauri Kettusen aloitteesta, ja hän myös toimi viisi vuotta seuran esimiehenä. Prof. Arnold Kaskin mukaan muuttui tämän seuran toiminta niinä vuosina kerta kerralta vilkkaammaksi ja monipuolisemmaksi, esitelmäkokouksista kustannus-toimintaan ja järjestelmälliseen murteentutkimukseen asti. Viron kielen lisäksi omistettiin huomiota myös suokielille.

Kettunen kuului uuden "Eesti Keel"-aikakauskirjan toimitukseen.

Lauri Kettunen kykeni luomaan Tarton yliopistossa lujan pohjan itämeren-suomalaisten kielten tutkimiselle ja opettamiselle.

Kettusen ystäviin kuului mm. Leivun virolaisen kielisaarekkeen tutkija Paulopriit Voolaine, joka lähetti v. 1921 hänelle ilseninmurteisen kirjeen. Voolaine kirjoitti myös 7.5.1924 professori Kettusen Tarton yliopistosta eroamisen johdosta kauniin runon, jossa on mm.

seuraavat säkeet:

Teistä, valvojasta kansallisella tiellä
tuli meille ensimmäinen apu,
kun Viro oli kuoleman edessä,
ja verestä tyhjä, kuoleman omaksi
aikoivat vieraat meidät jättää.
Eikö Teidän kynänne silloin koristanutkin Viroa,
että Suomesta saatettaisiin meille miehiä,
jotka suojelisivat meitä vainolaisista!

Ja jätitte Te kotimaan
uhrantuaksenne Virolle,
Tuodaksenne meille olemassaolon "jaan",
luodaksenne meille tiedon tien,
joka meitä totuuteen johdattaisi,
etteivät ajatukset hukkuisi jälle.
Mitä muuta hyviä vaikutteita Te meille toitte
en luetella jaksa niitä.

Ja mitä me Teille annamme?
Minä — jotakin, minä tässä heikoin...
Se mitä Teille sisimmästä kannamme,
se olkoon Teille kiitos korkein,
joka tulkoon puhtaista sydämistä.
Jäisipä mieleen meille Teidän henkenne hohto,
jos eroammekin pitkäksi aikaa,
hyvä mieli säilyisi meillä aina Teistä!

Jo vuodesta 1919 alkaen oli filosofisessa tiedekunnassa noussut toistuvasti esiin myös suomen kielen opettamisen kysymys. Tiedekunnan kokouksessa 9. lokakuuta 1919 pidettiin tarpeellisena aloittaa suomen kielen opetus pian syyslukukaudella. Se oli kokouksen asiakirjojen mukaan tarkoituksenmukaista "jo suomenkielisten kurssikirjojen vuoksi ja myös ottaen huomioon, että jokainen viroon kielen opiskelija tarvitsee suomen kielen taitoa."

Suomen kielen ja kirjallisuuden opettaminen Tarton yliopistossa Viron itsenäisyyden aikana liittyy tämänpäiväseen teemaan siinä mielessä, että opettajat olivat silloin Helsingin yliopiston kasvatteja. Ensimmäisenä ryhtyi suomea opettamaan Hilja Kettunen, joka määrättiin lehtoriksi 2. kesäkuuta 1920. Hän oli kyllä ollut jo edellisellä vuonna Virossa maaliskuusta elokuuhun Tallinnassa Uuden Suomen ja Iltalehden kirjeenvaihtajana. Hän oli Helsingin yliopistossa

seurannut E.N.Setälän, Yrjö Wichmannin ja Heikki Ojansuun luentoja ja suorittanut tutkinnon itämerensuomalaisissa kielissä. Hänen työnsä Tarton yliopiston suomen kielen lehtorina kesti neljä vuotta heinäkuuhun 1924.

Lehtori Hilja Kettusen opettamisesta tiedetään, että luennot ja harjoitukset tapahtuivat neljässä ryhmässä, erikseen aloittelijoille ja edistyneille. Lehtori halusi opettaa intensiivisesti; yliopistossa järjestettyjen käytännön harjoitusten ja luentojen lisäksi tulivat kaksi kertaa viikossa kotona pidetyt keskusteluharjoitukset.

Hänen alkeiskurssiensa päämääränä oli opettaa ymmärtämään niin tieteellistä kuin myös kaunokirjallista suomenkielistä tekstiä. Ylemmillä kursseilla voitiin jo sanakirjan avulla kääntää suomenkielistä tekstiä viroksi ja yksinkertaisempaa vironkielistä tekstiä suomeksi ja tutustua suomalaisen kirjallisuuden pääpiirteisiin. Samalla kurssilla tuli ylioppilaiden omaksua perusteellisemmin opittavan kielen muoto- ja lauseoppi ja myös tyydyttävästi puhua suomea. Sekä alkeis- että jatkokurssin jälkeen oli kirjallinen ja suullinen tutkinto. Hilja Kettusen yhtenä luentoteemana oli "Suomalaisen kirjallisuuden pääpiirteet", ja tällaisiin luentoihin saattoivat halunsa mukaan osallistua muidenkin tiedekuntien ylioppilaat. Viron kielen ja uralilaisten kielten opiskelijoille kuului jatkokurssin tenttivaatimuksiin suomalaisen kirjallisuuden historian pääpiirteiden tuntemus.

Hilja Kettusen erottua tuli 1. heinäkuuta 1924 Tarton yliopiston suomen kielen lehtoriksi Aino-Emilia Suits, omaa sukuaan Thauvón, syntyisin Haapajärveltä. Hän oli opiskellut 1903 Helsingin yliopistossa suomea, kirjallisuutta ja etnografiaa ja valmistunut filosofian maisteriksi 1911. Hänen siteensä Alma materiinsa olivat itse asiassa vieläkin vahvemmat, hän oli työskennellyt yliopiston kirjastossa 1916–23. Aino Suits oli jo ennen Tarton-kauttaan tuntenut kiinnostusta virolaiseen kulttuuriin ja mm. julkaissut Friedebert Tuglaksen novelleja 1911 kokoelmassa "Vilkkuva tuli" salanimellä Emilia Tavia, ja siten tuli Tuglas tunnetuksi Suomessa jo silloin.

Tartossa Aino Suits jatkoi lehtori Kettusen työtä. Hänkin piti luentoja aloittelijoille ja edistyneille, luennoi suomen kielioppia, analysoi proosa- ja runotekstejä, järjesti puhetekniikan kursseja jne. Hänen kirjallisuudenhistorian teemoistaan mainittakoon esimerkkeinä luentosarjat "Piirteitä uudenaikaisesta suomalaisesta kirjallisuudesta", "Yleiskatsaus uudempaan suomalaiseen kirjallisuuteen Aleksis Kivestä lähtien" ja "Suomalainen kirjallisuus 1880-luvulta lähtien". Kesälomien aikana hän matkusteli tieteellisissä tarkoituksissa monissa maissa ja piti yllä kontakteja muuhun Eurooppaan.

Lehtori Suits oli monin tavoin aktiivinen henkilö Tarton kulttuurielämässä. V. 1932 hän oli yksi Tarton draamateatterin perustajista. Hän osallistui monien kulttuuriklubien toimintaan ja julkaisi kulttuuriaiheisia artikkeleita aikakauskirjoissa.

Tarton yliopistossa Aino Suits työskenteli vuoteen 1944, siirtyi sitten Suomeen ja myöhemmin Ruotsiin, jossa hän kuoli 1969.

Tarton yliopiston kasvatteja vuorostaan on Eeva Niinivaara, joka on suorittanut neljännesvuosisadan aikana tärkeimmän elämäntyönsä Helsingin yliopiston viron kielen lehtorina.

Tarton yliopistoon liittyy myös Villem Grünthal-Ridalan toiminta, joskaan ei suoranaisesti. Helsingin yliopiston ensimmäinen viron kielen lehtori Grünthal-Ridala oli kyllä opiskellutkin samassa yliopistossa korkeimpaan oppiarvoon asti. Vuosina 1919–23 hän kuitenkin harjoitti jatko-opintojaan Helsingissä juuri Tarton yliopiston stipendiaattina.

Ridalan jälkeen piti seuraavaksi lehtoriksi tulla Paul Aristen. Sotavuosien vuoksi tämä suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut. Viro oli tuolloin saksalaiskomennon alainen. Ariste kirjoitti 4. lokakuuta 1943 Lauri Kettuselle:

Olen nyt äärimmäisen vaikeassa tilanteessa, sillä pelkään Helsinkiin pyrkimiseni vuoksi keskitysleiriä. Monenlaisia kuulusteluja on jo ollut. Minua syytetään Suur-Suomen ja Balto-Skandian idean levittämisestä.

Poliisi on kiinnostunut siitäkin, miksi minä osaan ruotsia! Kuten prof. Mark ja yliopiston rehtori ovat minulle sanoneet, minä kuulun olevan Suomen-hankkeen vuoksi viranomaisten silmissä persona ingrata. Olen äskettäin saanut vielä tietoja, että olen mustassa kirjassa, jossa oleminen on erittäin epämurkavaa. Saksalainen poliisipääällikkö on kuulemma sanonut: "Tätä miestä me emme laske." Samanlainen hyvä mielipide minusta kuuluu olevan opetusministeriölläkin.

6. huhtikuuta 1944 Ariste ilmoitti lopullisesti, että opetusministeriö oli pannut vetonsa hänen Suomeen menolleen. Saksalaiset olivat kyllä selittäneet, että kielteinen päätös riippui pelkästään virolaisista.

Tarton yliopistossa opiskelleita tai opettaneita ovat olleet lähes kaikki Ridalan ja Niinivaaran seuraajat.

Kun tämänpäiväisenä teemanamme ovat Helsingin ja Tarton yliopiston suhteet kielenopetuksen alalla, on välttämättä kiinnitettävä huomiota myös niihin yliopistonopettajiin, jotka ovat myö-

hemmin menneet Tartosta Helsinkiin. Vuonna 1969 alkoi Helsingin yliopiston virolaisen laitoksen historiassa uusi jakso, nimittäin Virosta lähetettyjen lehtoreiden aika, kun kunnioitettu lehtori Eeva Niinivaara saavutti eläkeiän. Ensimmäiseksi lehtoriksi saapui Ago Künnap, joka myös puolusti tohtorinväitöskirjaa samojedikielten alalta samassa yliopistossa 1971 ja jatkoi siten virolaisten vanhaa traditioja, jonka aloittivat jo Jakob Hurt ja Oskar Kallas. Muita naapurimaastamme saapuneita viron lehtoreita on ollut Helsingissä tähän mennessä 11, heistä useimmat juuri Tarton yliopistosta. Ovat olleet Eduard Vääri, Toivo Kuldsepp, Tõnu Seilenthal, Ants Järv. Parhailleen työskentelevät lehtoreina Helsingissä Tarton yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten oppituolin johtaja Ago Künnap ja filologiatieteiden kandidaatti, Tarton yliopiston dosentti Ele Lõhmus. Viime vuodesta alkaen meillä on ollut mahdollista myös vieraileva professori Virosta, ja hänkin on tämän yliopiston opettaja, toht. Tiit-Rein Viitso, tunnettu kielitieteilijä. Hänen opetusalaansa kuuluvat nii viro kuin lähimmät sukukieletkin.

Tarttolaisten lehtoriemme koulutettaviksi ovat kuuluneet niin itämerensuomalaisten kielten, suomalais-ugrilaisten kielten kuin myös suomen kielen opiskelijat. Lehtorit ovat monesti antaneet lehtorinvelvoitteittensa lisäksi opetusta myös jollakin erikoisalallaan kuten kaukaisemmissa sukukielissä. Tartosta tulleiden lehtoreiden avulla on Helsingin yliopisto voinut hoitaa suoria kulttuurikontakteja Tarton yliopiston ja Viron kanssa. Jo 13 vuoden aikana on lehtoreita ollut kaksi kerrallaan, yleensä niin, että toinen heistä on ollut kielitieteilijä ja toinen kirjallisuusihmisen.

Tässä yhteydessä meidän tulee muistaa myös ne monet meidän yliopistossamme pidetyt vierailuluennot ja seminaariesitelmät, joiden pitäjänä on ollut kolleegeja Tarton yliopistosta.

Täällä Virossa tunnetaan kirjeopiskelujärjestelmä. Näyttää siltä, että Helsingin yliopisto on kielenopetuksessa yksi Tarton yliopiston todellinen etäopetuspaikka. Me Helsingin yliopiston edustajat olemme siitä hyvin ylpeitä ja kiitollisia.

EESTI JA SOOME AJALOOLASTE SIDEMETEST (KUNI 1940.AASTANI)

Tiit Rosenberg
(Tartu)

Esimesed kontaktid

Kui Soome ja Eesti noore haritlaskonna vastastikune huvi ja läbikäimine hõimuvelledega sai alguse juba XIX saj. keskpaiku, siis suhted soome ajaloolaste-professionaalide ning eesti asjaarmastajatest ajaloo-uurijate vahel kujunesid alles XIX saj. lõpupoole. Selle aluseks oli soome muinasuurijate ja ajaloolaste huvi tärkamine Eesti ja eesti rahva kui uurimisobjekti vastu seoses huvi tõusuga oma rahva mineviku vastu. Eesti- poolele omasid sõlmuvad kontaktid viljakat mõju eesti ajalooarrastajate ergutamise ning eestlaste ajalooteadvuse kujundamise seisukohalt. Püüame kinnitada seda väidet olulisemate faktide abil.

1880.a. suvel viibisid Eestis laulupeol ning tegid seejärel siin uurimismatka kaks soome arheoloogi — J.R.Aspelin ja H.Appelgren. Neist Johan Reinhold Aspelin (1842–1915) oli esimene soome kutseteline arheoloog ja soome-ugri muinasteaduse rajaja, kes 1870.a. oli asutanud Soome Muinasmälestiste Seltsi (Suomen Muinaismuistoyhdistys), oli 1878. aastast Helsingi ülikooli Põhjamaade arheoloogia ülemäärane professor ning määrati 1885.a. Soome riigiarheoloogiks. Karksis ja Hallistes kaevanud Aspelinilt ja Appelgrenilt sai äratust oma suurejooneliseks ettevõtmiseks — kogu Eesti kinnismuististe ja nende kohta käivate pärimuste registreerimiseks — Eesti esimene muinasuurija, Abja koolmeister Jaan Jung (1835–1900). Jung jäi Aspelini ja Appelgreniga ühendusse hiljemgi, saades neilt nõu ja abi iseäranis kirjanduse osas, mille ostmiseks tal puudus raha. Tänu sellele kujunes J.Jungist tõsine arheoloog, kelle 1885.a. ka Soome Muinasmälestiste Selts oma kirjavahetajaliikmeks valis.[1]

Sellelaadseid kontakte silmapaistvate soome ajaloolaste ja eesti ajalooarrastajate vahel oli teisigi. Nii oli estofiilik üks suuremaid soome ajaloolasi, Helsingi ülikooli ajaloo professor Yrjö Yrjö-Koskinen (1830–1903). 1864.a. tegi Koskinen tutvumismatka Eestisse

ning suhtles sellest peale paljude eesti rahvusliku liikumise tegelastega ning võttis Soome lehtedes korduvalt Eesti asjus sõna. Tema klassikaline soome rahva ajalugu (3 kd., 1869–1873) oli aga kahtlemata eeskujuks Eesti esimesele professionaalse ajalookirjutuse tasemele tõusnud ajaloolasele Villem Reimanile (1861–1917). Viimase ülevaade eesti rahva ajaloost ilmus Helsingi ülikooli kolmanda silmapaistva kasvandiku, Kaarle Olavi Lindeqvisti (1858–1927) “Üleüldise ajaloo” eestikeelse tõlke kaante vahel. Selle Lindeqvisti Soomes paljudes trükkides levinud mitmekõitelise käsiraamatu kohta on öeldud, et XX saj. alguskümnenel sai suurem osa soome rahvast just selle kaudu oma teadmised üldajaloost. Sama võib öelda ka eesti rahva kohta, sest Lindeqvisti “Üleüldine ajalugu”, mille soomekeelne esimene trükk avaldati kahes köites 1903.–1905.a., ilmus eesti keelde tõlgituna juba 1903.–1906.a. ning kordustrükkis 1911.–1913.a. Lindeqvisti raamat pakkus eestlastele pikka aega kõige enam teavet ka Eesti ja Soome ajaloo kohta.[2]

Lindeqvisti teose tõlkijaks oli ajakirjanikust ajalooarrastaja Hendrik Prants (1858–1932) koos abikaasa Anna Prantsuga. Mõlemad nad olid innukad Soome rahvaülikoolide suvekursustel käijad ning A.Prants oli õppinud ka Helsingi ülikooli kursustel. H.Prants on a. 1893–1903 Soome lehtedes avaldanud ligi sada kirjutist Eesti üle ning teadaolevalt jätkas seda hiljemgi, valgustades samal ajal Soome olusid Eesti lehtedes.[3] H.Prantsu enda populaarsed ajalooteosed, eriti soomesugu rahvaste vanemat ajalugu puudutavas osas, tuginesid suuresti soome ajaloolaste töödele. Märkimist väärib H.Prantsu 1919.a. ilmunud raamatuke “Soome sild”, milles ta püüdis anda esialgset ülevaadet Soome ja Eesti hõimusuhte ajaloo.

Akadeemilist laadi kontaktid Helsingi ja Tartu ülikooli ajaloolaste vahel pärinevad XIX saj. algusest, kuid olid kuni sajandi lõpuni üsna põgusad. Tähelepanuväärsem seos koorub esile ühenduses silmapaistva soome ajaloolase, Helsingi ülikooli kasvandiku ja õppejõu ning 1921. aastast Turu ülikooli Soome ajaloo professori ja esimese rektori Artturi Heikki Wirkkunen (Snellmani) (1864–1924) nimega. 1890. aastate algul oma doktoriväitekirja jaoks materjali kogudes töötas Wirkkunen ligi aasta ka Tartus ülikooli ja Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus ja puutus ÕES-is kokku tollaste siinsete nimekamate teadlastega, eeskätt ajaloolase ja arheoloogi Richard Hausmanni (1842–1918) ja keeleteadlase Leo Meyeriga (1830–1910). Wirkkuse doktoritöö, mis ilmus 1896.a. ja käsitles läänemeresoome rahvaste ajalugu nende iseseisvusajal kuni XII saj. lõpuni, oli märkimisväärselt panuseks ka eesti rahva ajaloo uurimisse. Nagu kirjutas

A.R.Cederberg 1924.a. Wirkkuse surma puhul, polnud vahepeal möödunud 30 aastat suutnud anda ühtki täielikumat ja kriitilisemat uurimust Eesti muistse iseseisvusa kohta kui oli Wirkkuse doktoriväitekirj.[4] Veel mitmes teiseski töös Eesti ajalugu, s.h. muistset vabadusvõitlust käsitlenud Wirkkunen oli siiralt huvitatud Eestist hiljemgi ning kui A.R.Cederberg oli Tartus käima pannud "Ajaloalise Ajakirja", lubas ta seda oma kaastöoga toetada. Ehkki prof. Wirkkunen surma tõttu seda ise enam teha ei jõudnud, see lubadus siiski täitus. Nimelt saatis üks A.Wirkkuse kolleegidest, A.Korhonen kadunu järelejäänud käsikirjadest siin avaldamiseks väiksema artikli "Albert Suerbeeri aegsed üritused rooma-katoliku usku Venes levitada", mis ilmus ajakirjas 1925.a.

Soome ajaloolased tundsid Eestis seni põhiliselt baltisaksa ajaloolaste poolt tehtud tööd hästi, hinnates seda kõrgelt, kuid samas ka kriitiliselt. Seda enam, et terve rida soome ajaloolasi oma töödes käsitlesid ka ise Balti- või lähemalt koguni Eesti-ainest (alates Y.Yrjö-Koskisest ja A.H.Wirkkusest kuni nooremate K.Blomstedti, W.Tavastsjerna ja A.Korhoseni). Eesti Vabariigi tekkimisel loodeti Soome poolt siinse ajaloo uurimise tõusu. Soome ajaloolane Arvi Korhonen (1890–1967), kes ise põhjalik Balti ajaloo uurija ja suur es-tofil oli, kirjutas 1919.a. historiograafiliselt üsna tähelepanuväärivas artiklis "Eesti ajaloo uurimise ülesannetest", et kõigi Läänemere maade ajaloole on oluline, et Eesti ajalugu oleks igakülgselt uuritud ning eesti rahva ajalugu selles väärilisele kohale asetatud.[5]

Omalt poolt olid soomlased sellele valmis kaasa aitama, nii nagu nad varem vabatahtlikena Vabadussõjas olid aidanud Eesti Vabariigil püsima jääda.

Soome ajaloolased ja eesti ajalooteaduse kujunemine

Eespooltoodust tuleneb loogiliselt, et 1919.a. tööd alustanud Eesti Vabariigi Tartu Ülikool pööras ajaloo professoriteks kohaseid isikuid otsides pilgud Soome. Helsingi ülikooli kasvandike hulgast leiti kõigiti sobivad mehed Eesti ajaloo uurimise, muinasteaduse ja rahvateaduse jaluleaitamiseks vastava kaadri koolitamise kaudu. Need teadusharud said tugeva impulsi eeskätt kolme demokraatlike vaadetega, silmapaistva pedagoogi-, organisaatori- ja uurijavõimega teadlase — A.R.Cederbergi (Tartus 1919–1928), A.M.Tallgreni (1920–1923) ja I.Mannise (1922–1928) — tegevuse läbi. Nende mõju kujunes märksa kestvamaks kui nende siinoleku aeg, sest neist jäid siia maha nende koolkonnad. Eriti ulatuslik ja mõjurikas oli prof.

Cederbergi tegevus, seepärast peatume natuke üksikasjalikumalt temal.

Arno Rafael Cederberg (1885–1948) oli a. 1903–1912 õppinud Helsingi ülikoolis ajalugu, filosoofiat ja klassikalisi keeli, täiendades end vahepeal ka Stockholmi, Uppsala, Kopenhaageni ja Berliini ülikoolis. Oluline oli ka kogemus, mida andis a. 1907–1912 “Historiallinen Aikakauskirja” toimetuse liikmeks olek. 1914.a. doktoriväitekirja (XVIII saj. Põhja-Karjala majandusoludest) kaitsnud noor aktiivne õpetlane töötas 1913. aastast kuni Tartu ülikooli Põhjamaade ajaloo professoriks kutsumiseni Helsingi ülikoolis sama õppetooli dotsendina, täites samaaegselt ka ülikooli prokantsleri ja siis kantsleri sekretäri kohuseid.[6]

Universaalse ettevalmistusega professor Cederberg, kellele Baltimaade ajaloo uurimise seis ja probleemid ennegi üldjoontes teada olid, omas juba varsti pärast uude ametisse asumist üksikasjalikku ja kaugeleulatuvat eesti ajalooteaduse väljaarendamise programmi, mida ta kohe energiliselt ka ellu viima asus. Suures osas tugines see muidugi Soome eeskujule.

Tartu Ülikooli professoriks kinnitati Cederberg 10. septembril 1919. Viibinud detsembri algul Tartus ülikooli avamisel, tutvus ta lähemalt ülikooliga ning huvitus iseäranis Eesti Rahva Muuseumist, andes muuseas asjatundjana oma hinnangu selle olevatele ja tulevastele ruumidele. Nagu teatas “Postimees” Cederbergi Helsingisse tagasisõidu puhul, lubas professor uue aasta jaanuaris ametisse asumisel hakata õppetöö kõrval esijoones ka arhiivide asja korraldamata.[7]

7. märtsil 1920 “Postimehes” avaldatud prof. Cederbergi kirjutises “Eestis lähemas tulevikus teostatavate ülesannete kohta kultuur-hisoorilisel alal” paelub meie tänase päeva kurbade kogemuste ja kahjuks laialt levinud pessimismimeeleolude taustal tollane optimism ja resolutsus, eriti teades, kui kiiresti tollal (praeguseks taastekkinud) probleeme ka lahendada suudeti. Nii kirjutab A.R.Cederberg enam kui 70 aastat tagasi: “Uus riikline seisukoht, mille Eesti kätte saanud, on loonud uusi kohuseid ja nõudmisi, mida tarvis teostada ... Igal haritud maal on oma rahvamuseum ... Eestlaste kohus on rahvamuseumile ajakohased ruumid ehitada ja peab seda kohe tehtama ... Igal haritud rahval on oma rahvaraamatukogu ... Eestlaste kohus on enestele luua rahvaraamatukogu ja hankida sellele kõlblik, ajakohane ruum. Seda peab kohe tehtama ... Ilma riigiarhiivita ei või ükski haritud rahvas toime saada ... Eestlaste tingimata kohus on hoolt kanda, et saadaks riigiarhiiv ja sellele sobiv, ajakohane asupaik

ja seda peab sedamaid tehtama.” (A.R.C. rõhud — T.R.)[8]

27. märtsil 1920 kirjutas Cederberg konkreetsemalt juba ajaloolise uurimistöö korraldamisest, eristades selles lähemalt kogumistööd ning avaldamistööd. Tuues eeskujuks Soome Ajaloo Seltsi (Suomen Historiallinen Seura), osutas Cederberg vajadusele rakendada sellesse töösse nii olemasolev Eesti Kirjanduse Seltsi (EKS) ajalootoimkond kui ka loodav ajalooelts ning seda aastakümneteks väljatöötatava eeskava järgi.[9]

Laskumata edasi detailidesse, märkigem, et nii 11. märtsil 1920 asutatud Akadeemilise Ajaloo Seltsi (AAS) kui ka EKS-i ajalootoimkonna esimehena algatas Cederberg järgnevatel aastatel läbiviidud ulatusliku ajalooliste rahvamälestuste kogumise aktsiooni (Soomes oli seda tehtud 1865. aastast alates), õhutas süstemaatilist ajalooliste ja kultuurilooliste dokumentide koondamist, mida kroonis Eesti Kultuuriloolise Arhiivi sünd 1929.a.; algatas 1922.a. “Ajaloalise Aja-kirja” ning seejärel AAS-i publikatsiooniseeriate “Ajalooline Arhiiv” ja “AAS-i Toimetised” väljaandmise, milles ilmus rohkesti väärtuslikke uurimusi ning materjale ning sellised tänini asendamatud teatmeteosed nagu A.R.Cederbergi enda toimetatud ja suures osas ka kirjutatud “Eesti biograafiline leksikon” ning tema algatatud “Eesti ajaloo bibliograafia”. [10]

A.R.Cederbergi tegevusserakendatud ja juhitud Arhiivinõukogu (algul arhiivinduse komisjon) töö tulemusena rajati 1921.a. Riigiarhiiv Tallinnas ja Ajaloo Keskarhiiv Tartus, asuti korrastama arhiivivõrku ja kaitse alla võtma kõiki arhivaale, samuti Venemaalt tagasi toimetama sõja ajal sinna viidud Eesti arhiivivarasid. Leiti ruumid arhiividele, samuti nagu ka Eesti Rahva Muuseumile, mille ühest osakonnast, Arhiivraamatukogust (Aia tn. 42 hoones) hakkas kujunema rahvusraamatukogu.

Õppejõuna, kes 1924. aastast kandis tegelikult topeltkoormust (täites ka üldajaloo professori kohuseid), oskas Cederberg õhutada ja vaimustada oma õpilasi suure täpsuse ja hoolega asuma teadusliku töö juurde, meetodikindlalt süvenema ainesse, õppima eristama tähtsaid ja kõrvalisi probleeme. Nagu on märkinud O.Liiv, mitte asjata ei peetud prof. Cederbergi seminare raskeiks, selle üle kurdeti tihti üliõpilaste seas. Tulemus oli aga, et A.Cederbergi kooli läbiteinud omasid võime kriitiliselt läheneda ja iseseisvalt otsustada küsimusi, mis neile omal alal osaks langesid. Sellega panid Cederbergi seminarid eesti ajaloouurimisele tugeva meetoodilise põhja.[11] Olgu märgitud, et 1933.a. üks Cederbergi õpilastest, J.Vasar oma õpetajat Helsingi ülikooli Põhjamaade ajaloo korralise professori koha täit-

mise küsimuses toetades väitis, et "need seminariharjutused, mille taga viljakas ja instruktiivne meetod, olid Tartu ülikooli jaoks midagi täiesti uut ning niipalju nagu tema (s.o. J.V.) Helsingi ülikooli olusid tundvat, olevat nad seda ka Helsingi ülikooli jaoks." [12]

Niisamuti suutsid uut oma erialale, võrreldes Soomes viljeldavaga, tuua ka A.M.Tallgren ja I.Manninen. [13] Võib väita, et soome teadlased Tartus ei tegutsenud siin mehhaaniliselt Soome eeskujudid kopeerides ja juurutades, vaid toimisid loominguiliselt, mistõttu eesti ajaloolastel, etnograafidel ja arheoloogidel kujunes oma nägu ning käekiri. Kui A.R.Cederberg Tartust lahkus, jäid temast enamasti magistritena maha õpilased, kellest paljud mõne aasta möödudes ise doktoritööni jõudsid ning professorite, dotsentide ja arhiividirektoritena tööle asusid, nagu H.Kruus, H.Sepp (olid veidi vanematena alustanud küll juba tsaariaegses ülikoolis), O.Liiv, J.Vasar, E.Blumfeldt, N.Loone, A.Soom, R.Kenkmaa, G.Rauch, A. von Taube jt. A.M.Tallgreni õpilastest jätkasid samamoodi H.Moorra, M.Schmiedehelm, R.Indreko ja E.Laid; I.Mannise õpilastest aga rida ERM-i töötajaid eesotsas F.Linnuse ja G.Rängaga.

Kui õppejõud ja teadlane andis A.R.Cederberg eesti ajaloo uurimisele ka uue orientatsiooni, rõhutades Eesti ajaloo tihedat sidet Põhjamaadega, eriti just Rootsi võimuperioodil. Et see periood oli tolle ajani kõige vähem läbi uuritud, siis suunas Cederberg rea oma võimekamaid õpilasi just selle ajastu oluliste küsimuste kallale, mis andis ka häid tulemusi. See võimaldas A.R.Cederbergil juba 1927.a. mais AAS-i aastakoosolekul püstitada eesti ajaloolastele lähemateks aegadeks järgmise eesmärgi — "täiusliku eesti rahva ajaloo koostamise — sarnasena ehk kui omal ajal kirjutas Koskinen soome rahvale." [14] Selleni jõutigi juba 1930. aastate keskpaiku, kui hakkasid ilmuma koguni kaks paralleelsete autorikollektiivide poolt loodud suurt Eesti ajaloo käsitlust — akadeemiline "Eesti ajalugu" H.Kruusi peatoimetusel (ilmuda jõudsid kolm osa viiest a. 1936–1940) ja populaarsema ilmega "Eesti rahva ajalugu" H.Sepa, J.Vasara jt. toimetusel (3 kd.; 1932–1935).

A.R.Cederbergi tutvustaja- ja vahendajaroll

Soomlastest õppejõudude tegevuse tulemusena saavutasid Eesti-Soome teadussidemed uue taseme, sest nii Cederberg, Tallgren kui ka Manninen püüdsid mitte ainult oma õpilasi, vaid ka laiemat avalikkust kurssi viia nii soome ajaloo uurijate poolt tehtavaga kui ka nende teadlastega isiklikult. Teiselt poolt aga püüti Soome ringkondi tutvustada siin tehtavaga. Juhtosa selles kuulus jällegi Cederbergile.

Cederbergi ajalooloengutes oli järjekindlalt teatav osa määrad tud Soome ajaloo kursusele, mis leidis võrdlemisi üksikasjalikku käsitlemist. Samuti oli Soome-ainest Tallgreni arheoloogia ja Man nise etnograafia kursustes. Hoolitseti ka selle eest, et Tartu ülikooli pearaamatukogus, filosoofiateaduskonna seminari- ja ÕES-i raama tukogus leiduks rohkesti Soome ajalugu üldiselt käsitlevaid töid kui ka spetsiaaluurimusi.[15]

Häid võimalusi Soomes tehtava tutvustamiseks pakkus ka AAS ja selle poolt väljaantav "Ajalooline Ajakiri".

Nii esines prof. Cederberg 24. aprillil 1922 AAS-is põhjaliku ettekandega "Ajaloolisest uurimistööst Soomes", andes ülevaate soo me ajaloolastest alates Porthanist ja lõpetades oma kaasaegsetega, peatudes eri koolkondadel ja uurimisvaldkondadel, üksikutel seltsi del ning nende väljaannetel, ega jätnud mainimata ka uurimistöö arengut takistavaid tegureid.[16] Hiljem kasvas sellest ettekandest välja loengukursus "Soome historiograafia peajooned".[17]

A.R.Cederbergi sulest ilmus "Ajaloolises Ajakirjas" kümme kond soome ajaloolastele pühendatud retsensiooni, juubeliartiklit või nekroloogi, mis enamasti üsna põhjalikud olid ning osalt ka AAS-is ette olid kantud (vt. näiteks A.Wirkkunen (Snellmani), M.G.Schybergsoni, K.O.Lindeqvisti, J.W.Ruuthi, V.Voionmaa koh ta).

Kui A.R.Cederberg Eestist lahkus, jätkasid seda tööd tema õpi lased, eeskätt O.Liiv [18] ja H.Sepp [19], kellele Soome-temaatika väga lähedane oli.

Otto Liiv oli eesti ajaloolastest ka esimene, kes nüüd Soo me oludega lähemalt tutvus. Olles ülikooli lõpetamise järel 1928.a. oktoobrist teaduslikuks stipendiaadiks, viibis ta kuni aasta lõpuni Soomes, hoides seal pidevalt kontakti prof. Cederbergiga, kes oli äs ja lahkunud Tartu ülikooli teenistusest. Just Cederbergi vahendusel tutvus O.Liiv juhtivate soome ajaloolaste ja arhivaaridega, külastas mitme ajalooseltsi koosolekuid, viibis Helsingi ülikooli loenguil, kuu lates muuseas spetsiaalselt nimekat soome kultuuriajaloolast prof. Gunnar Suolahtit, tutvus erikava kohaselt Soome arhiivindusega. (A.R.Cederbergi plaanide kohaselt pidi temast tulema Ajaloo Kesk arhiivi juhataja ning sellesse ametisse tuli O.Liivil juba aasta pärast hakata.) Peamiseks ülesandeks oli O.Liivil aga Helsingis materjali kogumine oma doktoritööks sealsetes arhiivides ja raamatukogudes ning juba Helsingis asus ta kirjutama oma esimest tööd eesti-soome ajaloo uurimise ühisalal — "Eesti-Soome kaubasuhetest XVII sajandi lõpul." [20]

Samasugust toetust nagu O.Liiv leidsid Cederbergilt mitmed teisedki noored eesti ajaloolased, kes Soomet külastasid. Ka on Cederberg mitmel korral oma õpilaste doktorieksami või -väitekirja kaitsmise puhul selleks spetsiaalselt Eestit külastanud.

Et O.Liiv kindlalt oma õpetaja jälgedes käis, näitavad tema esinemised, kirjutised ning ettevõtmised.

9. novembril 1930 esines O.Liiv AAS-is ettekandega "Mõnimgaid Soome ja Eesti ajaloouurimise ühisküsimusi". Seda ettekannet refereeriti mitmes ajalehes ning järgmisel aastal ilmus see ka ajakirjas "Eesti Kirjandus" (nr. 1) ning Soome Kirjanduse Seltsi 100. juubeli puhul välja antud EKS-i kogumikus "Tervitus lahe tagant". Puudutanud Eesti ja Soome ajaloolaste seniseid kontakte ning kirjeldanud mõlemapoolset uurimist vajavaid probleeme alates asustusest ja lõpetades Vabadussõjaga, tödes O.Liiv — selleks, et põhjalikumalt ja edukamalt uurida Soome ja Eesti ajaloo ühisküsimusi, on tarvilik tutvuda mõlema ajaloo-uurimusliku tööga, kuna vastastikku tuntake veel liiga vähe naabermaal vastaval alal tehtavat. On vajalik lähem kontakt Soome ja Eesti ajaloo-uurijate ning arhiivindustegelaste vahel nii eriprobleemide uurimisel kui ka teise maa üldajaloo lähemal tundmaõppimisel.

Kas oli O.Liivi nimetatud esinemine ja artikkel tõukeks või olid samasugused mõtted teisel pool lahte iseseisvalt liikumas, kuid 22. septembril 1931 on O.Liiv AAS-i juhatuse koosolekul teatanud, et ühe soome ajaloolase (A.Korhose) kaudu on noored ajaloolased Historiallinen Yhdistysest soovi avaldanud isiklike kontaktide loomiseks. Mõni nädal hiljem viibisidki 5 noort ajaloolast Helsingi ülikoolist paaripäevasel mitteametlikul visiidil Tartus, kus O.Liiv nende eest hoolt kandis.[21] Sellest eraviisilisest kohtumisest kasvaski välja Eesti-Soome ajaloolaste päevade idee, mis oli algusest peale mõeldud regulaarsete vastastikuste külaskäikudena.

Eesti-Soome ajaloolaste päevad

Eraviisilistest kontaktidest I Eesti-Soome ajaloolaste päevadeni kulus veel poolteist aastat. Historiallinen Yhdistys (1932–1934 oli selle esimees A.Korhonen, kes tegi väga palju päevade organiseerimiseks; ta ise aga ei saanud neist osa võtta) suutis nende vastu huvi äratada ka vanemates Soome ajalooseltsides. 4. aprillil 1933 pöördusidki Suomen Historiallinen Seura, Suomen Kirkohistoriallinen Seura, Historiallinen Yhdistys ja Turun Historiallinen Yhdistys ametliku ettepanekuga AAS-i poole korraldada sama aasta suviste-pühade paiku Tartus I Eesti-Soome ajaloolaste päevad.

Vaatamata lühikesele ettevalmistusajale, suudeti päevade korraldamisega kenasti toime tulla ning 4.–5. juunil 1933 päevad toimusidki. [22] Soomest oli 25 osavõtjat, neist 12 Helsingist ja 7 Turust. Soome ajaloolaste hulgas olid nimekamad professorid Einar Juvelius Turust ja Juhani Rinne Helsingist ning noored doktorid Eino Jutikala ja Heikki Varis Helsingist. Saabumisel Tallinna võttis neid vastu Tallinna Ajaloo Selts, organiseerides külaskäigu Tallinna linnaarhiivi. Õhtul oli külalistele enne Tartusse sõitu veel vastuvõtt “Estonias” välisminister prof. A. Piibu poolt. Tartus toimusid päevade ettekanded ERM-i Aia tn. 42 hoones Arhiivraamatukogu lugemissaalis. Eesti poolt oli kuulajaid 70 ringis ning peale juhtivate ajaloolaste oli ka üliõpilasi, kooliõpetajaid jt. asjahuvilisi. Et üritus oli esimene selletaoline, olid päevakavas vastastikku informeerivad ettekanded. Esimesel päeval rääkis prof. E. Juvelius Soome ajaloo teaduse arengust ja selle hetkeseisust, prof. H. Kruus aga analoogilisel Eesti-teemal. Järgmise päeva ettekandjatest andis ülikooli raamatukogu direktor F. Puksoo ülevaate Eesti teaduslikest raamatukogudest ajaloo uurimise seisukohalt, Soome Riigiarhiivi arhivaar R. Rosen rääkis Soome arhiivindusest (ettekanne ilmus ka “Ajaloolises Ajakirjas”, 1933, nr. 3) ning Ajaloo Keskarhiivi juhataja O. Liiv jälle Eesti arhiivindusest (ilmus “Historiallinen Aikakauskirja”, 1933, nr. 4). Dots. H. Sepa ettekanne käsitles mõlemale maale olulist Põhjasõja-teemat — “Ingeri operatsioonid a. 1701.–1703. ja nende mõju Soome ja Eesti ajaloole” (ilmus “Historiallinen Aikakauskirja”, 1934, nr. 2). Tähelepanuväärne oli, et Eesti poolt oli nii AAS-i esimehe prof. P. Treibergi kõne kui ka neljast ettekandest kolm (Kruus, Liiv ja Sepp) soome keeles! Soomlased rääkisid emakeeles. Soome külalistele näidati Tartus Riigi Keskarhiivi, ERM-i hooneid, ülikooli raamatukogu jt. asutusi, võõrustati neid korp! Sakala ja EÜS-i poolt. Soomlased panid pärja Villem Reimani mälestussambale Toomel, tuletades meelde tema teeneid alusepanijana eesti rahva ajaloo uurimisele.

Päevade lõpul andsid soomlased edasi kutse tulla II Soome-Eesti ajaloolaste päevadele Helsingis. Need loodeti korraldada kahe aasta pärast ning nende kavas pidid olema juba ajaloo uurimise eriprobleemidele pühendatud ettekanded.

Esimeste päevade korraldamiseks kulus AAS-il 355 krooni.

Teised päevad toimusid siiski 3 aasta pärast, kuna mitu asjaolu, eriti 1935.a. augustis Stockholmis peetud VI Põhjamaade ajaloolaste kongressist osavõtt (sellel viibis ka eesti ajaloolaste delegatsioon — O. Liiv, J. Vasar ja E. Blumfeldt) sidus soome ajaloolasi päevi 1935.a. korraldamast. Teised Soome-Eesti ajaloolaste päevad said teoks 30.

maist – 1. juunini 1936 Helsingis, kus korraldajateks olid samad 4 Soome ajalooeltsi.

Eesti poolelt oli osavõtjaid Helsingis 26, neist vaid 5 tulinlast, ülejäänud aga Tartust eesotsas professorite H.Kruusi ja P.Tarveliga. Soome poolt osales päevadel 61 ajaloolast, s.h. professorid K.Blomstedt, A.R.Cederberg (valiti koos P.Tarveliga päevade juhatajaks), J.Jaakkola, E.Juva, K.R.Melander, V.Voionmaa, dotsendid E.Jutikkala ja A.Korhonen, doktorid E. ja K.Laine, G.Mickwitz, H.Varis, V.Nordman.

Päevakord oli koostatud selliselt, et eestlastel jäaks töökoosolekute kõrval võimalikult rohkem aega neile olulisemate teadus-asutustega tutvumiseks ning isiklike tutvuste sõlmimiseks. Kavas oli 4 ettekannet, mille teesid olid koos programmiga avaldatud — eestlaste omad soome ja soomlaste omad eesti keeles. Ka avaldati ettekanded kohe päevade järel vastastikku vastavalt “Historiallinen Aikakauskirjas” ja “Ajaloos Ajakirjas”. Kõik kõnelejad käsitlesid alasid ja probleeme, millest olid huvitatud mõlema maa ajaloolased. V.Voionmaa teemaks oli “Eesti majanduslikke mõjusid Soomes vanemal keskajal”; O.Liivil “Eestlaste siirdumisest Soome 18. sajandil”; A.Korhosen “Baltlaste läänid ja donatsioonid Soomes 17. sajandi alul” ning J.Vasaraal “Soome asustusest Eestis 17. sajandil ja 18. sajandi alul”.

Peale ametliku päevakava oli rohkesti võimalusi sundimatuks koosviibimiseks, sealhulgas huvirühmiti. Nii korraldasid Soome ülikoolide õppejõud vastuvõtu oma Eesti kolleegidele, kus kaaluti ja arutati mitmesuguseid akadeemilise õppetöö ja selle korraldusega seoses olevaid küsimusi. Samasugune koosviibimine oma kutseala küsimuste arutamiseks oli arhiivitegelastel.

Päevade vaheajal jätkus juba väljakujunenud koostöö ühtlases tõusujoones. Vastastikku tutvustati kõike märkimisväärsemat teise maa uuemast ajalookirjandusest ja mõnel määral avaldati ka teise maa ajaloolaste töid oma ajalooajakirjades või kogumikes ning — mis vast kõige olulisem — jätkati ühist huvi pakkuvate küsimuste uurimist, mida tõendasid tihenevad arhiivikülastused. Seejuures käis soome ajaloolasi Eesti arhiivides rohkemgi kui eestlasi Soomes — üheks põhjuseks asjaolu, et Eesti arhiivides oli Soome-poolset materjali suhteliselt rohkem.

Kohtumised soome ajaloolastega polnud eesti ajaloolastele muudugi ainsad taolised. 1937.a. augustis toimus Tartus pea analoogiline kohtumine Poola Ajaloo Seltsi väga esindusliku delegatsiooniga, kellega arutati Poola-Eesti ajaloo ühisprobleeme ning oli sõlmumas

koostöö nende uurimiseks.[23]

1930. aastate lõpul muutus intensiivsemaks huvi ka läti kolleegide vastu, kellega küll kunagi nii südamlikku vahekorda kui soomlastega ei olnud. Ka kontaktid rootsi ajaloolastega ei tõusnud Eesti-Soome tasemeni.

Soome ajaloolastega said eestlased kokku ka mitmesugustel teistel foorumitel, nagu rahvusvahelistel ajalooteaduste kongressidel Oslos 1928. (seal oli rekordarv osavõtjaid Soomest (9) ja Eestist (5)), Varssavis 1933. ja Zürichis 1938. aastal. I Balti ajaloolaste kongressil Riias 1937.a. olid 12 riigi ajaloolaste hulgas ka soomlased. 1923.a. oli professor Cederberg esmakordselt esindanud eesti ajaloolasi Põhjamaade ajaloolaste kongressil Göteborgis, kus muide ka Soome ja Island olid esmakordselt esindatud. Suhteliselt arvuka delegatsiooniga olid eestlased kohal juba VI Põhjamaade ajaloolaste kongressil ja Põhjamaade arhivaaride päeval 1935.a. suvel Stockholmis ja Uppsalas. Paraku järgmisele, VII Põhjamaade ajaloolaste kongressile Kopenhaagenisse 1939.a. augustis, kus osalesid Taani, Island, Norra, Rootsi ja Soome, eesti ajaloolasi ei kutsutud. Selle kohta märkis L.Mark "Ajaloolise Ajakirja" 1939.a. sügisnumbris kahetsusega, et nähtavasti jääb meie ajaloolaskonnal võimalikuks Skandinaavia uurimistööga vahetusse kontakti ja uurijatega isiklikku kokkupuutesse astuda ainult Balti ajaloolaste päeval (II Balti ajaloo kongress pidi toimuma 1941.a. Stockholmis).[24]

Saatusest oli aga määratud, et pikaks ajaks pidid sellised kontaktid eesti ajaloolastele üldse katkema. Eriti traagiline näib siinjuures Eesti-Soome ajaloolaste päevade finaali.

III päevad, millele Eesti-pool Helsingist lahkumisel oma soome kolleegide järele endale külla kutsus, pidid toimuma 1939.a. kevadel Tartus ja Narvas. AAS alustas nendeks juba varakult ettevalmistusi, kuid enne kutsete väljasaatmist tuli Suomen Historiallinen Seuralt ettepanek lükata need siiski järgmise, 1940.a. kevadele, sest soome ajaloolased olevat seotud ettevalmistustega 1939.a. augustis peetavaks VII Põhjamaade ajaloolaste kongressiks ning kaheks pikaks ja kalliks sõiduks ei jätkuvat raha ning võimalikel ettekandjatel energiat. Päevad lükatigi aasta võrra edasi. 1940.a. mais, kui Soomel oli ränk Talvesõda juba seljataga, pöördus AAS jälle soome kolleegide poole, teatades, et eesti ajaloolaste ringis soovitakse meeleldi neid isiklikke sidemeid, mis viimastel aegadel toimunud traagiliste sündmuste varjus on kahjuks mõnevõrra lõdvenenud, jälle uuesti tugevdada. Kui Soomes pooldataks päevade pidamist veel sellel aastal, siis asusid Eesti seltsid selleks kohe ettevalmistusi tegema.[25]

Muidugi, vahepealsed sündmused polnud puutumata jätnud soome ajaloolaste peret, sealhulgas Soome-Eesti ajaloolaste päevade osavõtjaid otseseltki. Nii näiteks pidi O.Liiv 1940.a. "Ajaloolise Ajakirja" talvenumbrisse paigutama sügavast kurbusest kantud järelehüüde heale tuttavale ja kolleegile, noorele soome majandusajaloolasele ja Helsingi ülikooli dotsendile Gunnar Mickwitzile (1906–1940), kes langes isamaa kaitsel Karjala kannasel. Mickwitz oli olnud soome ajaloolastest üks paremaid Eesti olude tundjaid ja tutvustajaid. Muide, pool aastat varem, 1939.a. sügisel oli Helsingi ülikool palunud Eestist P.Johansenilt ja O.Liivilt kui asjatundjatelt arvamust, keda kolmest kandidaadist — V.A.Nordman, A.Korhonen ja G.Mickwitz — valida Helsingi ülikooli üldise ajaloo professooriks.[26]

Eesti ajaloolaste ettepanekule kolmandate päevade korraldamiseks vastas Suomen Historiallinen Seura esimees Martti Ruuth 1. juunil 1940, et põhimõtteliselt kiidavad nad kava heaks, kuid sõja järelmõjude, segilöödud reisiolude ning muudegi põhjuste pärast panevad nad ette pidada päevad 1941.a. kevadel. Akadeemilise Ajaloo Seltsi vastuskirja 12. juunist 1940 tahaksin aga ettekande lõpetuseks tsiteerida täielikult:

"Vastuseks Teie kirjale 1. juunist 1940 on meil au teatada, et Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatus on arvestanud Teie kirjas esitatud väga olulisi ja tõsiseid asjaolusid ja III Soome-Eesti ajaloolaste päeva korraldamise edasi lükanud järgmisele aastale. Loodetavasti on selleks ajaks juba möödunud need painajalikult rasked ajad, mida meil kõigil praegu tuleb üle elada, ja jälle avanevad soodsamad võimalused ülesehitavaks kultuuritööks nii sealpool kui ka siinpool Soome lahte. Palume selle seisukoha lahkesti teatavaks teha ka teistele asjast huvitatud soome ajalooteaduslikele organisatsioonidele. Ühtlasi kasutame juhust, et edasi anda kõigile erakordseis tingimustes teotsevatele soome ametivendadele ja töökaaslastele eesti ajaloolaste suurima poolehoidu ja siiraima sümpaatia tunded.

Austava tervitusega

Esimees: [P.Tarvel]

Kirjatoimetaja: M.Sorgsepp." [27]

Oleks vist aja- ja asjakohane nüüd, kus poolele sajandile veninud "painajalikult rasked ajad" on eesti rahva jaoks lõpuks mööda saamas, jälle üheskoos kunagi tihedaid sidemeid uuendada. Kas ei sobiks esimese ettevõtmisena selleks jälle ühed Soome-Eesti ajaloolaste päevad korraldada?

Kirjandus ja arhiiviallikad

1. Moora, H. Aspelin, Johan Reinhold // Eesti biograafiline leksikon. Trt., 1926–1929. Lk. 33.
Moora, H. Jung, Jaan // Sama. Lk. 179.
2. Cederberg, A.R. Kaarle Olavi Lindeqvist † // Ajalooline Ajakiri. 1927. Nr. 1. Lk. 27–29.
3. Köpp, J., Kleis, R. Prants, Hendrik // Eesti biograafilise leksikoni täienduskõide. Trt., 1940. Lk. 248.
4. Cederberg A.R. Artturi H. Wirkkunen † // Ajalooline Ajakiri. 1924. Nr. 4. Lk. 121–125.
5. Korhonen, A. Viron historian tutkimuksen tehtävistä // Historiallinen Aikakauskirja. 1919. S. 93.
6. Cederberg, Arno Rafael // Eesti biograafiline leksikon. Trt., 1926–1929. Lk. 66–67.
7. Soome professorid : [Sõnum] // Postimees. 1919. 4.dets., nr. 268. Lk. 2.
8. Cederberg, A.R. Rahvamuuseumi, rahvaraamatukogu ja riigiarhiivi küsimus // Postimees. 1920. 7.märts, nr. 61. Lk. 3–4.
9. Cederberg, A.R. Ajaloolise uurimistöö korraldamisest // Postimees. 1920. 27.märts, nr. 83. Lk. 1–2.
10. Kivimäe, J., Rosenberg, T. Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941) // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Trt., 1985. 16. kd. Lk. 134–145.
Rosenberg, T. Ajalooteaduslikud ajakirjad Eestis historiograafilise allikana : “Ajalooline Ajakiri” (1922–1940) ja “Ajaloo Ajakiri” (1941) // Fakt, sõna, pilt. Trt., 1989. 12. kd. Lk. 20–44.
11. Liiv, O. Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane // Päevaleht. 1935. 2.juuli, nr. 180. Lk. 5.
12. Vasar, J. Verteidigung einer Leistung. Tartu, 1933.
13. Jaanits, L., Tõnisson, E. Arheoloogia areng // Leninlik etapp eesti ajalooteaduses: Historiograafilisi artikleid. Tln., 1970. Lk. 209–210.
Viires, A. Etnograafilise mõtte arengu põhijooni // Sama. Lk. 232–235.
14. EAA, f. 2492, n. 1, s. 3, l. 30.
15. Liiv, O. Mõningaid Soome ja Eesti ajaloo uurimise ühisküsimusi // Eesti Kirjandus. 1931. Nr. 1. Lk. 28.
16. EAA, f. 2492, n. 1, s. 2, l. 43–44.
17. TÜR KHO, f. 55, n. 2, s. 130.
18. Rosenberg, T. Ajaloolane Otto Liiv Tartu ülikooli teadusliku stipendiaadina // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Trt., 1985. 16. kd. Lk. 112–121.
Rosenberg, T. Ajaloolane ja arhivaar Otto Liiv Tartu ülikooli õppejõuna // Sama. Trt., 1987. 19. kd. Lk. 48–55.
19. Rosenberg, T. Akadeemik Hendrik Sepp // 50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat : 5. vabariikliku teaduskonverentsi (2.–3. novembril 1988) materjalid. Tln., 1989. Lk. 173–179.
20. Rosenberg, T. Ajaloolane Otto Liiv Tartu ülikooli teadusliku stipendiaadina // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Trt., 1985. 16. kd. Lk. 115–116.

21. EAA, f. 2492, n. 1, s. 4, l. 336.
Lüiv, O. Rüigi Keskarhiiv 1931./32. tegevusaastal // Ajalooline Ajakiri. 1932. Nr. 3. Lk. 172.
22. EAA, f. 2492, n. 1, s. 9.
Sorgsepp, M. I Soome-Eesti ajaloolaste päev // Ajalooline Ajakiri. 1933. Nr. 3. Lk. 165–168.
23. EAA, f. 2492, nr. 1, s. 11.
Kaplinski, J. Eesti ja Poola ajaloolaste koostöö // Ajalooline Ajakiri. 1937. Nr. 3. Lk. 139–140.
24. Mark, L. Seitsmes Põhjamaade ajaloolastepäev // Ajalooline Ajakiri. 1939. Nr. 3. Lk. 183–184.
Madisson, J. Esimene Balti ajaloolaste kongress Riias 15.–20. VII 1937 // Ajalooline Ajakiri. 1937. Nr. 3. Lk. 140–144.
25. EAA, f. 2492, n. 1, s. 31, l. 62–67, 87–88.
26. [Sõnum Helsingi ülikooli ajalooprofessori kandidaatidest] // Ajalooline Ajakiri. 1939. Nr. 3. Lk. 184.
Lüiv, O. Gunnar Mickwitz † // Ajalooline Ajakiri. 1940. Nr. 1. Lk. 53–54.
27. EAA, f. 2492, n. 1, s. 31, l. 89.

HELSINGI ÜLIKOOL JA EESTI RAHVATEADUS

Jüri Linnus

(Tartu)

19. sajandi teisel poolel sai alguse eestlaste rahvuslik ärkamine. Senini baltisaksa mõisnike ja Vene impeeriumi surve all elanud "maarahvas" hakkas tunnetama oma ühtekuuluvust ja omaks võtma etnonüümi "eestlane". Eestlaste muistsest vabadusest ja varasemast ajaloost arvati teavet saavat just rahvaloomingust ning vanavarast. Eesti kujunev haritlaskond otsis oma püüdlustele eeskuju ja tuge ka naabermaadelt. Rahvateaduse vallas olid suureks eeskujuks ikka Helsingi ülikooli kasvandikud — nii üliõpilased kui ka teadlased. Nii kinnistus Eesti esimese haritlaspölvkonna teadvusse just Helsingis nähtu põhjal oma muuseumi rajamise mõte, just Helsingi ülikoolilt saadi abi eesti rahvateadusele aluse panemisel. Tähistades täna Tartus Helsingi ülikooli 350. aastapäeva, peame meie seda ikka sügava tänutundega meeles pidama ja lühidalt ka meenutama.

Esimesed kontaktid Helsingi ülikoolis 1849.a. rajatud Ajaloolis-Rahvateadusliku Muuseumi ja eesti haritlaste vahel said alguse 1870. aastatel. Eesti rahvusliku liikumise üks juhte C.R.Jakobson, olles 1871.a. Soomes, lubas Helsingi etnograafiamuuseumile "ühe Viljandimaa Holstre naesterahva ülikonna kõige ilusamad riided muretseda". Meile teadmata asjaoludel see ettevõtmine ei õnnestunud. 1876.a. nägi C.R.Jakobson Helsingis esimesel Soome kunsti ja käsitöö näitusel hästikorrastatud etnograafilist väljapanekut. Üliõpilaste kogumistöö tulemusena olid eksponeeritud talutubade interjöörid koos rahvariides elusuuruste vahanukkudega. See viis mõttele, et ka Eestis peaks rajatama täielik etnograafiline muuseum. "Väga soovida oleks, et ka meie maal üks seesugune muuseum saaks asutatud, kuhu kõik vana-aegsed riided ja asjad mälestuseks seisma pannakse. Nüüd oleks veel võimalik, seesugusi asju täielikult korjata; mõne kümne aasta pärast on neist palju ehk jo igaveste kadunud. Seesugune muuseum saaks aga meie rahva sünnimuse uurijatele edespäi suureks tähtjuseks olema." Kuid Eestis sel ajal veel vajalikke eeldusi polnud. Ka 1880. aastatel tutvustati eesti ajakirjanduses korduvalt Soome üliõpilaskonna rahvusteaduslist muuseumi ja seati see

eeskujuks. Näiteks 1886.a. on K.A.Hermann mures rahvarõivaste kadumise üle. Tema arvates tuleks rajada "rahvusliste asjade kogu", nagu seda soomlased on asutanud. "Selles kogus peab kõik leida olema, mis Eesti rahvas teeb ja valmistab ja mis temale igapäevases elus tarvis on, iseäranis aga riided ja näpu- ja tiki-tööd. Katsume niisugust rahvusliste asjade kogu teha, see saab meie Eesti rahva töö edendamisele suurel sammul abiks olema." 1889.a. oli Helsingis üliõpilane O.Kallas, kes tõi kaasa igati ergutavad mõtted: "Kui kohutavalt mahajäänud me eestlased oma hõimuvendadest oleme! Kui ma nägin suurepärasest etnograafia ja arheoloogia muuseumi, mille üliõpilaste ja teiste õpetlaste usinus kokku on kandnud, siis tuli mulle elavalt meelde meie "asjalik vanavara" seltsis: paar viiske ja kulp! Naeruväärne." Seda asjalikku vanavara kohtas O.Kallas Eesti Üliõpilaste Seltsi vanavarakogus 1887.a. Temast sai nüüd eesti muuseumi rajamise mõtte järjekindel propageerija ja lõpuks ka selle idee elluviija. 1891.a. reastas O.Kallas oma päevikus eesti rahvusteaduste põhiülesanded. Esimese ülesandena oligi kirjas rajada "Eesti rahvusline museum". Peale Tartu ülikooli lõpetamist täiendas O.Kallas end Helsingi ülikoolis soome rahvateaduse ja soome-ugri keelte alal. 1901.a. kaitses ta seal doktoriväitekirja eesti korduslaulude teemal. Muide, 1886.a. sai samas doktorikraadi eesti keele alal eesti rahvalaulude suurguguja ja publitseerija J.Hurt. Nii muutus just Helsingi ülikool ka eesti rahvusteadlaste taimelavaks.

Soome teadlased olid esimesed, kes Eesti ainest kogusid juba puhtteaduslikul eesmärgil ja nii viisid Eesti temaatika teaduslikku kirjandusse. Siin on eriti teenekas soome etnograafia üks rajajaid A.O.Heikel. Tema arvates süvenemine teiste soome-ugri rahvaste kultuuri aitab paremini mõista ka soomlaste endi muistset kultuuri. Asudes uurima soome-ugri rahvaste ehitisi, tegi ta 1880. aastate keskel Helsingi ülikooli toetusel kaks uurimismatka ka Eestisse. Selle tulemuseks oli ehitisi võrdlev uurimus, doktoritöö "Rakennukset tsermisseillä, mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla" (1887). Ligi veerandsada aastat hiljem oli A.O.Heikel jälle Eestis, seekord seoses materjalide kogumisega Balti rahvaste rahvarõivaste kohta. Töö tulemused avaldati faktiderohkes "Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien" (1909). Samal ajal pani A.O.Heikel aluse Seurasaari vabaõhumuuseumile. Ta oli heas kontaktis esimeste eesti rahvateadlastega (J.Hurt, O.Kallas, M.J.Eisen) ja tema kogemused leidsid kasutamist Eesti Rahva Muuseumi rajamisel.

1907.a. algul suri Peterburis J.Hurt, ja kohe tekkis küsimus tema rahvaluulekogude edasisest käekäigust. Peeti otstarbekaks luua eri-

line — J.Hurda muuseum. Vastava muuseumiselti asutamise toimkonda kuulus ka Helsingi ülikooli rahvaluuleprofessor K.Krohn, J.Hurda kogude tegelik hooldaja a. 1907–1927. Asja arutamisel avardasid tunduvalt muuseumi eesmärgid — loodava muuseumi tegevusväljaks pidi olema kogu eesti kultuuripärandi kogumine. See nõudis ka muuseumile avarama sisuga nime andmist. Eesti Rahva Muuseumi esimene koosolek kinnitatud põhikirja alusel toimus 14. aprillil 1909.a. Juhatuses esimeheks valitud O.Kallase ettepanekul tuli töö koondada kolme põhisuunda: ainelise vanavara kogumine, täieliku keskraamatukogu loomine ja J.Hurda ning teiste teaduslike seltside kogude hoidmine. Tänu O.Kallase juhitud oskuslikule ja mitmekülsele propagandale sai Eesti Rahva Muuseum peagi üldtuntuks ja leidis endale rohkesti vabatahtlikke kaasaaitajaid haritlaste ja kodu-uurijate hulgast. Kunstnik K.Raud juhtis oskuslikult ainelise vanavara kogumist. 1909.a. maikuus oli ta juba Helsingis, et A.O.Heikelilt vajalikke juhtnööre saada. K.Raud koostaski heatasemelise kogumistöö juhendi, kirjutas kümneid üleskutseid üliõpilastele ja kooliõpetajatele, avaldas pidevalt aruandeid kogumistöö tulemustest. Tänu kogumistöö oskuslikule korraldamisele kasvasid muuseumi kogud esimese kümne aasta jooksul ligi 20 000 esemeni! Seurasaari vabaõhumuuseumi eeskujul hakati ka Eestis avaldama arvamusi sellise muuseumi rajamisest. Eesti Rahva Muuseumi juhatus tunnistas oma koosolekul 1913.a. vajalikuks astuda samme vabaõhumuuseumi asutamiseks. Vanade ehituste kohta tuleks hankida teateid ja paluda neid alal hoida tulevase muuseumi jaoks. Ajalehtedes avaldati muuseumi üleskutsed: “Ärge hävitage muistseid ehitusi, vaid hoidke neid vabaõhumuuseumi jaoks”. Sobivate hoonete leidmiseks otsustati soomlaste eeskujul koostada vastav küsimusleht. Kõik need kavatsused jäid ilmselt algava Esimese maailmasõja tõttu ellu viimata. Nii lõppes eesti rahvateaduse arengus üks etapp, mille põhitulemuseks olid küllalt rikkalikud rahvaluule ja vanavara kogud. Selles kogumistöös oli oluliseks eeskujuks Helsingi ülikoolis koolituse saanud soome rahvateadlaste tegevus.

1919.a. alustas tööd Eesti Vabariigi Tartu Ülikool, kes oma esimestel aastakümnetel saavutas olulist edu peamiselt rahvuslike teaduste valdkonnas. Ülikooli filosoofiateaduskonna õppekorraldamisel võeti esmajoones eeskju Helsingi ülikoolist. Õppetööd tuli alustada eesti ajaloo, arheoloogia, etnograafia, kunstiajaloo, soomeugri keelte ja rahvaluule alal. Kuna nende õppeainete õpetamiseks kohapeal harilikult vastava kvalifikatsiooniga õppejõude ei olnud, siis värvati vajalikke professoreid peamiselt Soome noorema gene-

ratsiooni teadlaste hulgast. Nii töötas 1920. aastate esimesel poolel filosoofiateaduskonnas 5 sellist õppejõudu. Nende Tartus töötamise aeg oli harilikult vaid 4–5 aastat. Naabermaade professorid laskusid Eestist peale seda, kui olid välja koolitanud kohaliku noore spetsialisti — potentsiaalse teadusdoktori. Nii pandi alus ka eesti rahvuslikule etnograafiateadusele ja temaga tihedalt seotud professionaalsele muuseumitööle.

Eesti rahvateaduse edasine käekäik ongi tihedalt seotud Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu ülikooliga. Muuseumi kasutada anti 1921.a. Raadi mõisa härrastemaja, kus oli ruumi nii esemete hoiustamiseks kui ka ulatuslikuks ekspositsiooniks. Kogude ületoomine, süstematiseerimine ja ekspositsiooniks valiku tegemine nõudis juba vastavaid erialaseid teadmisi. Sel ajal aga Eestis nõuetekohase ettevalmistusega spetsialisti ei olnud. Kaasaegse museoloogia põhimõtteid küll juba tunti ja nende ellurakendamist peeti igati otstarbekaks. Väga teenekas oli siin endine Helsingi ülikooli dotsent, a. 1920–1923 Tartu ülikooli arheoloogiaprofessor A.M.Tallgren (1885–1945), kes 1921.a. luges ülikoolis loengukursust Põhjamaade muuseumide ajaloost ja korrastusest. Siin anti ülevaade ka Eesti muuseumide ajaloost ja hetkeseisust. A.M.Tallgren rõhutas Eesti Rahva Muuseumi riigistamise ja asjatundliku juhtimise vajalikkust. Muuseum oma hästikorrastatud kogudega olgu õppebaasiks ülikoolile kvalifitseeritud muuseumitöötajate väljaõpetamiseks. Tulevased eesti rahvateadlased peavad silmas pidama nii oma rahva kultuurivormide iseseisvust kui ka vastuvõtlikkust võõrmõjudele. A.M.Tallgreni arvates tuleb muuseumil jätkata plaanipärast esemete kogumist koos vajaliku teatnematerjali ja fotodega. Kogumistööd tuleks laiendada ka teiste soome-ugri rahvaste asualadele. A.M.Tallgren algatas ka ülikooli etnograafia õppetooli rajamise küsimuse. Jõutigi seisukohale, et muuseumi korrastustööde juhataja oleks ühtlasi tulevane etnograafiadotsent. Eesti Rahva Muuseumi direktoriks valiti 1922.a. A.M.Tallgreni ettepanekul I.Manninen (1894–1935), kes peagi asus tööle ka ülikooli dotsendina (1924–1928). Juba oma avaloenguga andis I.Manninen eesti etnograafiale kindla suunitluse. Esmalt tuleb saada eesti etnograafilisest ainekust võimalikult terviklik ülevaade. Selleks on vaja silmas pidada nii tähtsamate esemerühmade tüpoloogilist arenemist kui ka vastavate nähtuste geograafilist levikut. Siin tuleb jälgida etnograafiliste valdkondade piiride seost keelemurrete ja varasemate administratiivsete piiridega. Välja tuleb selgitada ka Eesti ja naaberrahvaste vastastikused kultuurikontaktid. I.Manninen pidas vajalikuks jälgida eriti läti, rootsi ja vene mõjustusi eesti rah-

vakultuurile. Õigesti leidis rõhutamist mõte "... et Vene mõju ei ole siin kaugeltki nii suur kui väiksemate Läänemere soome rahvaste seas, kellele see on olnud veel palju rohkem lahti. Võrreldes läänega tähendab ida Eesti ainelises vanavaras seega vähe". Eesti kujunev teadlaskond peab huvi tundma ka teiste soome-ugri rahvaste rahvakultuuri uurimise vastu. "Usun, et kui vāravad Venesse kord avanevad, on ka Eestil innukaid noori jõudusid, kes lähevad tundmata maid vallutama eesti etnograafia teadusele. Jõudu mõõda võivad nad ulatada oma tööd ikka kaugemate hõimurahvasteni. See on tulevikupilt, mille teostamine ei ole väljaspool võimaluste piire." Viimaste aastakümnete kogemuse põhjal peame küll kiitma I.Mannineni head perspektiivitunnet!

I.Mannineni juhtimisel kujuneski Eesti Rahva Muuseum eesti rahvateaduse tunnustatud keskuseks. Algav teaduslik uurimistöö pidi rajanema hästikorrastatud kogudele. Muuseumi esemekogud jagati eri osadeks — Eesti alalt pärinevad esemed, teiste soome-ugri rahvaste päritoluga esemed ja võõrrahvaste esemed. Hiljem eraldati veel omaette koguna linna- ja mõisakultuuri kajastavad kultuuriajaloolised esemed. Igal esemerühmal oli oma topograafiline abikartoteek (Eesti esemetel maa- ja kihelkondade alusel, teistel rahvaste järgi). Kohe alustati ka kogumistöö avardamist, sihipärasemaks muutmist. Senisel kogumistööl oli hangitud esmajoones kaunistatud tarbevara. I.Manninen väitis: "Senised kogud täidavad küll eesti rahvakunsti muuseumi ülesandeid, kuid etnograafiamuuseumi vajadusi nad ei rahulda." Kogudes puudusid paljud rahvapärased tööriistad ja argiesemed. Esemete järelkogumise aluseks olid puuduvad esemete või esemetüüpide nimekirjad. Lisaks esemetele tuli välitöödel koguda etnograafilist teatmematerjali. Selle töö hõlbustamiseks koostas I.Manninen esimesed küsimuskavad. I.Manninen: "Meie muuseumide esemekogud räägivad ilma vajalike kirjeldusteta õige sõnaahtralt. Või räägivad nad meiega keelt, millest meie ei saa aru. Meie vajame kibedasti seletusi asjatundjate poolt... Kes oleks parem asjatundja kui rahvas ise?" Lihtrahvas annab meile vastuse küsimusele "Missugune oli Eesti rahvakultuur?" Aastatel 1923–1926 oligi välitöödel 34 üliõpilast, kelle poolt koostatud 44 kirjeldust pandi aluse muuseumi nn. etnograafilisele arhiivile. 1925. ja 1928.a. saadeti küsimuskavad ka maakoolidele, et nii saada ainest üle maa. Laekus üle 2000 vastuse ja sellele materjalile toetudes koostati esimesed eesti etnograafilised levikukaardid. See töömeetod jäigi eesti etnograafidele väga omaseks.

Rööbiti kogude korrastamise ja täiendamisega alustati ka eks-

positsiooni ettevalmistamist. I.Männineni arvates pidi see olema arusaadav ja süsteemikindel. I.Männinen: "Rahvale tuleb anda meeldiv, sümpaatiline, sellest hoolimata täiesti tõepärane ülevaade mõne aja-järgu või paikkonna eluolust... Meie kohus on esitada esivanemate mälestusi kõige soodsamas, selle juures muidugi täitsa õiges valguses. Tuleb äratada arusaamist sellest rikkusest, mida meie rahvakultuur sisaldab." Muuseumi põhiekspositsioon avati 1927.a. 20 ruumis oli välja pandud 5003 eset, millele hiljem lisandus veel 2575 eset. Ekspositsioon oli väga asjalik — ta algas eri paikkondade rahvarõivastega elusuurustel mannekeenidel, lisaks rohkesti näiteid rõivaste üksik-elementidest. Edasi järgnesid tööriistad ja tarbeesemed. Meeldejäävamateks eksponaatideks olid pesueht setu suitsutuba, Saaremaa pukktuuliku ja eesti talu makett. Püsiekspositsiooni avamise puhul saatis prof. A.M.Tallgren Helsingist õnnitlustelegrammi: "Soovin õnne valminud Eesti Rahva Muuseumile. Las ta moodustab Eesti kultuuri uurimise ja mälestuste keskkoha: esiajaloo, rahvateaduse, rahvakunsti ja rahvaluule, kujutatavate kunstide ja kunstluule arendamise alal. Las säilivad selle kogudes vanad talupoja toad ja Eesti rahvuslike ja kultuuritegelaste toodangu mälestused alati kasvava ja rikkama loomingu tunnistusena. Las tõuseb selle akadeemia ja Eesti rahva tuleviku teerada alati ülespoole, Alpidele, aastasadade ja tuhandete keskele." 1928.a. avati soome-ugri rahvaste näitus 545 esemega. Siin äratas kõige enam tähelepanu lapi püstkoda koos kolme rahvarõivais mannekeeniga ümber lõkke. I.Männineni eksponeerimise laad leidis üldist tunnustamist ja muuseumi väljapanekuid loeti Euroopas üheks õnnestunumaks. Ta hakkas propageerima ka eesti rahvakunsti. Selleks avaldati kaks oma aja kohta igati luksuslikku albumit — "Kannud" (1926) ja "Kindad" (1927). I.Männinen õhutas kandma rahvarõivaid suurtel vabaõhupidustustel, kus nende nägemine sünnitavat kohe koduse sooja rahvusliku tunde. Kanda tuleb ikka vaid etnograafiliselt õiget rahvarõivast, mida vaid ettevaatlikult võib moderniseerida. Ajalooline tõlevastavus peab aga kindlasti säilima! Eks need põhimõtted ole Eestis käibel tänase päevani.

Ülikoolis luges I.Männinen viit erinevat loengukursust. Üldkursuste raames tutvustati maailma rahvaid, soome-ugri rahvaid ja eesti rahvakultuuri. Erikursusena anti ülevaade soome-ugri rahvaste kalapüüdmise ja jahindusega seotud probleemidest, samuti eesti rahvariistest. Kuulajaid oli 10–20 üliõpilast ja nii sai esinene eesti etnograafide põlvkond igati ajakohase väljaõppe. I.Männinen leidis võimalusi ka viljakas teadustööks. Tema huvide ring oli avar ja

see haaras paljusid etnokultuuri küsimusi. Esimesed Eesti-ainelised artiklid olid kirjeldava laadiga, tuginedes muuseumikogudele ja välitöödel saadud ainesele. Aja jooksul allikaline baas aga avardas ja see andis võimaluse luua juba sünteesiva ülevaate meie rahvakultuurist. Selle tõttu I.Manninen teaduslik pärand on väga sümpaatne ja on tagatud tema püsiv kasutamisevajadus. Siiani on jäänud asendamatuks "Etnograafiline sõnastik" (1925). Ikka leiab kasutamist loengukursusest välja kasvanud mahukas ülevaatetöö "Eesti rahvariiete ajalugu" (1927). Loengukursusest pärineb ka "Soome sugu rahvaste etnograafia" (1929). Põhitööks eesti etnograafia vallas kujunes aga kapitaalne "Die Sachkultur Estlands" (2 kd.; 1931–1933), kus antakse väga avar ülevaade eestlaste jahindusest, kalastusest, korilusest, põllundusest ja ehitustest. Autor ei jõudnud seda tööd küll lõpetada, kuid ikka on see monograafia jäänud tänini Ida-Euroopa etnograafia klassikaliste käsiraamatute hulka. Viimase suurema tööna avaldas I.Manninen üldistava ülevaate soome-ugri rahvaste rahvakultuurist "Suomen suku" (1934). Selle juures autor ei võtnud omaks soome rahvateadlastele iseloomulikke ideed ürgse soome-ugri kultuuri otsimise vajalikkusest. I.Manninen rõhutas õigesti vajadust uurida läänemeresoome ja idaslaavi rahvakultuuride vastastikuseid seoseid. Ta oli ainuke Põhja-Euroopa etnograaf, kes hästi tundis Nõukogude Liidu Euroopa-osa rahvaste etnograafiat ja tunnetas selle tähtsust soome-ugri rahvastele. Tänu sellele jäi eesti etnograafiale võõraks nii Ida ja Lääne vastandamine kui ka ühe või teise rahva kultuuri mõju ülehindamine.

1928.a. lõpul valiti I.Manninen Soome Rahvamuuseumi etnograafiaosakonna juhatajaks ja peagi Helsingi ülikooli dotsendiks. Ta suri ootamatult 1935.a. I.Mannineni võimekas, töökas ja aus isiksus ning tema vägilastöö eesti rahvakultuuri vallas jäävad alaliseks püsima meie teaduse ajalukku. Tal õnnestus muuta Eesti Rahva Muuseum kaasaegseks teadusasutuseks, teadlaskaadri väljaope baasiks. I.Manninen õpetas välja Eesti esimesed kutselised etnograafid-muuseumitöötajad (doktorid F.Linnus, G.Ränk, E.Laid, magister H.Kurrik) ja pani nii aluse eesti rahvuslikule etnograafiateadusele. Vastavad uurimistöö tulemused avaldati I.Mannineni poolt 1925.a. rajatud väljaandes "Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat".

Võib tuua veel teisigi näiteid Helsingi ülikooli ergutavast mõjust Eesti kujunevale teadlaskonnale ja eriti eesti rahvusteadustele. Tartu ülikool on seda püüdnud võimaluste piires ikka ka ära märkida. 1985.a. toimus teaduslik konverents, mille käigus anti hinnang silmapaistvate Helsingi ülikooli õppejõudude tegevusele Tartus.

Lähemalt vaadeldi A.M.Tallgreni, A.R.Cederbergi, L.E.Kettuneni ja I.Mannineni edukat õppetööd Tartu ülikoolis ja nende osa rahvusliku teadlaskaadri ettevalmistamisel. 1989.a. avati seoses eestikeelse rahvusliku ülikooli 70. aastapäevaga ülikooli peahoones soome ja rootsi teadlastele mälestustahvel. Opetatud Eesti Selts ja Elias Lönnroti Selts avaldasid nii tänu ning austust väga eduka kaasaabi eest rahvusteaduste edasiviimisel. Mälestustahvilil on fikseeritud viie soome teadlase nimi: A.R.Cederberg, J.G.Granö, L.Kettunen, I.Manninen ja A.M.Tallgren. Nii sisendab Tartu ülikool ka uutele teadlaspõlvkondadele lugupidamist eesti rahvusteaduste rajajate vastu.

Kirjandus

Linnus, J. Etnograafia ja museoloogia Tartu ülikoolis aastatel 1919–1940 // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Trt., 1989. 13.(1.) kd. Lk. 50–62.

Linnus, J. Soome humanitaarteadlasi Tartus // Tartu ja kultuur. Tln., 1990. Lk. 145–149.

Viires, A. A.O.Heikel ja eesti teadus // Keel ja Kirjandus. 1980. Nr. 6. Lk. 356–361.

Viires, A. Muuseumi sünni // Looming. 1984. Nr. 4. Lk. 508–519.

Линнус Ю. А.М.Талгрэн и эстонские музеи // Скандинавский сборник. Таллин, 1983. Т. 28. С. 132–141.

Линнус Ю. Финский ученый Илмари Маннинен и эстонская этнография // Скандинавский сборник. Таллин, 1985. Т. 29. С. 104–114.

TERVEHDYSSANAT HELSINGIN YLIOPISTON 350-VUOTISJUHLANÄYTTELYN AVAJAISISSA TARTON YLIOPISTON KIRJASTOSSA 1.10.1990

Esko Häkli
(Helsinki)

Herrat rehtorit, kunnioitettavat kutsuvieraat, hyvät naiset ja herrat!

Äskettäin päättynyt juhlasymposium on tarjonnut meille monipuolisen kuvan Tarton yliopiston ja Helsingin yliopiston yhteyksistä tämän vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla, ajalta ennen toista maailmansotaa. Nyt avattavassa näyttelyssä todellisuus, jota asiantuntijat esitelmiansä avulla selvittivät, saa elävän hahmon, kun nähtävillämme on laaja kokoelma virolais-suomalaisen tieteellisen yhteistyön konkreetteja tuloksia. Meillä on tilaisuus tutustua tämän näyttelyn välityksellä keskeisiin vaikuttajahenkilöihin myös ihmisinä sen henkilökohtaisen aineiston avulla, joka on asetettu katseltavaksemme näyttelyvitriineissä. Kuva yliopistojemme moninaisista yhteyksistä täydentyy tämän näyttelyn avulla merkittävästi ja muuttuu käsin kosketeltavaksi todellisuudeksi.

Me Helsingin yliopiston edustajat olemme suurta mielihyvää tuntien noudattaneet kutsua saapua Tarttoon. Tunnumme kiitollisuutta siitä, että Tarton yliopisto ja sen kirjasto ovat tällä tavoin halunneet onnitella juhluvuottansa viettävää Helsingin yliopistoa. Nyt avattava, suurella huolella suunniteltu näyttely on ymmärtääkseni merkittävä myös monessa muussakin suhteessa. Se on ensimmäinen laaja esitys, joka panoraaman tavoin kertoo yliopistojemme välisistä suhteista erityisesti Viron itsenäisyyden aikana.

Olen varma, että näyttely tarjoaa runsaasti uutta myös asiantuntijoille, sekä ennen tuntemattomia yksityiskohtia että aikaisempaa verrattomasti monipuolisemman yleiskuvan. Vieläkin enemmän näyttely kertonee tavalliselle katsojalle, joka näitten vitriinien äärellä saa runsaasti uusia vaikutteita ja aivan uutta tietoa virolaisen ja suomalaisen sivistyshistorian läheisistä siteistä sotia edeltäneeltä

ajalta.

Haluaisin aivan erityisesti kuitenkin kiinnittää huomiotanne näyttelyn laajaan luetteloon, joka perusteellisuudessaan on ensimmäinen yksityiskohtainen yleisesitys yliopistojemme välisistä tieteellisistä suhteista. Tämä luettelo, joka on laadittu suurella asiantuntemuksella ja lämpimällä kiintymyksellä kuvattavia kohtaan, on todellisuudessa kasvanut monikäyttöiseksi käsikirjaksi, jonka laatimisessa ei vaivannäköä ole kaihdettu.

Mielihyvin mainitsen myös sen, että sisällöltään pääosin samanlainen näyttely pystytetään Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmien pohjalta joulukuun alussa Helsinkiin. Voimme silloin rakentaa sen perusteellisen työn varaan, jonka Tarton yliopiston kirjaston asiantuntija Elna Hansson on tehnyt. Uskon, että näyttely tulee herättämään suurta huomiota myös suomalaisten keskuudessa, sillä sen esittelemä kappale maittemme sivistyshistoriaa ei suinkaan ole Suomessakaan enää yleisesti tunnettu.

Miksi me järjestämme tällaisia näyttelyjä? Niin miellyttävää kuin toisinaan onkin silmäillä menneisyyttä, tavoitteemme on kuitenkin suunnata katsemme eteenpäin, kohti tulevaisuutta. Toiveemme on, että meitä edeltäneitten sukupolvien ponnistukset, jotka näyttely puhuttelevalla tavalla nostaa esille, kannustaisivat meitä ja auttaisivat meitä kehittämään yliopistojemme yhteistyötä samanlaisella tarmolla ja rakentamaan elinvoimaiset yhteistyösiteet kulttuurin ja tieteen alalla maittemme välille.

Helsingin yliopiston puolesta esitän lämpimät kiitoksemme tästä näyttelystä, joka on merkityksellinen osa yliopistomme juhluvuoden ohjelmaa ja jolla on suuri merkitys myös yliopistojemme yhteisen historian tunnetuksi tekemisessä. Kiitän Tarton yliopiston kirjaston johtoa ja kaikkia niitä, jotka ovat osallistuneet näyttelyn valmisteluun, ennen kaikkea kuitenkin rouva Elna Hanssonia, jonka työn hedelmiin me nyt pääsemme tutustumaan.

SISUKORD — SISÄLLYSLUETTELO

J.Kärner. Helsingin yliopisto 350.	5
P.Tommila. Avajaissanat.	7
S.Zetterberg. Virolaisia opiskelijoita Helsingin yliopistossa ja suomalaisia professoreita Tarton yliopistossa.	9
K.Rikkinen. Ideoiden leviäminen maantieteessä Viron ja Suomen välillä.	16
L.Punga. Eesti ja Soome akadeemilisest karskusliikumisest.	21
S.Suhonen. Helsingin ja Tarton yliopiston suhteista kielenopetuksen alalla.	30
T.Rosenberg. Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest (kuni 1940. aastani).	39
J.Linnus. Helsingi ülikool ja eesti rahvateadus.	53
E.Häkli. Tervehdyssanat Helsingin yliopiston 350-vuotisjuhlanäyttelyn avajaisissa Tarton yliopiston kirjastossa 1.10.1990. ..	61

ХЕЛЬСИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ 350.

На эстонском и финском языках.

Тартуский университет.

ЭР. 202400, г. Тарту, ул. Юликооли, 18.

Vastutav toimetaja R. Saukas.

Paljundamisele antud 20.11.1990.

Formaat 60x84/16.

Ofsetpaber.

Kiri: roman. Rotaprint.

Tingtrükipoognäid 3,72.

Arvestuspoognäid 3,88. Trükipoognäid 4,0.

Trükiarv 500.

Tell. nr. 822.

Hind rbl. 2.-.

TÜ trükikoda. EV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.

Kujundanud T. Sepp.

Täma kirja on painettu FINNPAPin paperille.